

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Інститут практичної культурології та арт-менеджменту
Кафедра креативних культурних індустрій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр

на тему :

**УКРАЇНСЬКА КНИГА У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ
ПАМ'ЯТІ**

Виконала:

студентка 4 курсу, групи БКР-31-20
спеціальності 034 «Культурологія»
Карпенко Катерина Олегівна

Науковий керівник:

докторка культурології, професорка
Овчарук Ольга Володимирівна

Рецензентка:

докторка культурології, професорка,
в. о. завідувачки кафедри вокального
мистецтва Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
Заслужена діячка мистецтв України
Садовенко Світлана Миколаївна

Допустити до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 16 від «7» травня 2024р.

Завідувач кафедри д. іст. н. В. В. Карпов

(_____)

Київ-2024

АНОТАЦІЯ

Карпенко К. О. Українська книга у збереженні національної культурної пам'яті. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 034 «Культурологія». Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2024.

Дипломна робота присвячена дослідженню ролі української книги у збереженні національної культурної пам'яті. Робота складається з трьох розділів. У першому розділі розглядається теоретико-методологічний аспект дослідження, визначається ступінь вивченості теми та аналізується термінологія, пов'язана з національною культурною пам'яттю та українською книгою.

Другий розділ присвячено аналізу української книги як чинника формування національної ідентичності. Розглядається сутність української ідентичності та її вираження через книгу, а також функції української книги у збереженні культурної пам'яті.

У третьому розділі аналізується роль сучасної української книги в контексті відродження національної пам'яті. Розглядаються виклики сучасності щодо збереження пам'яті через книгу, заходи щодо підтримки та розвитку української книги, на основі інтерв'ю з представниками книжкового світу. Особливу увагу приділяється аналізу діяльності Українського інституту книги та «Книжкового Арсеналу» як індикаторів стану українського книговидавництва.

Дослідження спрямоване на демонстрацію і доведення того факту, що українська книга є важливим інструментом у збереженні культурної пам'яті, сприяючи передачі історичних знань, цінностей та традицій від покоління до покоління.

Ключові слова: українська книга; національна пам'ять; культурна пам'ять; українська ідентичність;

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ	7
1.1. Українська книга як культурний феномен в сучасному науковому дискурсі.....	7
1.2. Термінологічний апарат та методологія дослідження української книги.....	11
Висновки до розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА КНИГА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	20
2.1. Сутність української ідентичності та її вираження через українську книгу.....	20
2.2. Функції української книги у збереженні культурної пам'яті.....	24
Висновки до розділу 2.....	29
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ	30
3.1. Виклики сучасності для збереження культурної пам'яті через книгу.....	30
3.2. Заходи щодо підтримки та розвитку української книги.....	38
3.3. Сучасний стан книжкової сфери(на прикладі діяльності Українського інституту книги та «Мистецького Арсеналу»).....	45
Висновки до розділу 3.....	62
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Сучасний світ – світ цифрових технологій, де потік інформації летить з неймовірною швидкістю, а останні здатні круто змінити наше життя, питання збереження національної культурної пам'яті постає надзвичайно актуальним. Національна культурна пам'ять є невід'ємною складовою ідентичності кожної, без виключення, нації, саме вона відображає її історію, традиції, цінності, досягнення. Передача культурної інформації з покоління в покоління зберігає національну ідентичність, дозволяє окремій нації жити і зберігати власні неповторні аспекти буття. У цьому контексті українська книга, що увібрала в себе з незапам'ятних часів усе багатство національної культурної спадщини, відіграє чи не найважливішу роль у збереженні та передачі культурної пам'яті, а отже і ідентичності української нації.

Актуальність теми дослідження. Дослідження ролі української книги з точки зору збереження національної культурної пам'яті має надзвичайну актуальність в контексті сучасності. У змінному світі, насиченому технологіями, цифровими досягненнями та глобалізацією, книга як символ культурної ідентичності та національної спадщини набуває нового значення. Розуміння процесів збереження та трансформації книжкової культури має важливе значення для подальшого розвитку українського суспільства.

Ступінь вивченості даної теми можна розглянути в двох різних площинах: по-перше, стан вивченості концептуальних засад формування феномену історичної культурної пам'яті в цілому, а по-друге, вивченість механізмів впливу книжкової індустрії як елемента формування та збереження національної культурної пам'яті.

Дослідження базуватиметься на аналізі історичних джерел, наукових статей, монографій, публікацій, що стосуються теми національної культурної пам'яті та ролі книги у цьому процесі.

Що стосується національної пам'яті, то цей аспект вивчення спиратиметься на праці таких вчених як П'єр Нор – автор концепції «місце пам'яті», а також Моріса Хальбвакса як основоположника наукових досліджень

історичної колективної пам'яті. Праці П. Нора містять в собі фундаментальне дослідження історичної пам'яті, її функцій в суспільстві, джерел для виникнення і можливості зміни «місць пам'яті» нації. А такі роботи М. Хальбвакса як «Колективна історична пам'ять» і «Соціальні рамки пам'яті» не тільки створили нову школу дослідження – соціологічне дослідження пам'яті, а й дозволили в рамках цієї роботи прояснити такі поняття як «колективна та індивідуальна пам'ять», «історична пам'ять», простежити співвідношення пам'яті та історії, пам'яті і традиції, а також багато інших ключових термінів. Крім наведених вище вчених, поняття «колективна пам'ять», «історична пам'ять», «соціально-історична пам'ять», «культурно-історична пам'ять» використовували в своїх роботах такі історики, як Л. Н. Гумільов, І. В. Кондаков, П. Берк, Ж. Гофф, Л. Февр, Р. Шартьє, Р. Шпрандель та інші.

Будуть розглянуті і об'єктивно оцінені ключові аспекти впливу української книги на формування та збереження національної культурної пам'яті. Книгу з цього боку досліджували такі вчені як Л. А. Дубровіна, А. Киридон, І. Матяш та інші.

Метою даної бакалаврської роботи є розгляд ролі української книги у збереженні національної пам'яті нашої держави та аналіз сучасного стану книжкової культури, зокрема на прикладах діяльності Українського інституту книги та «Книжкового Арсеналу».

Визначена мета дослідження передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати ступінь дослідження обраної теми на сьогоднішній день;
- розкрити ключову термінологію та методи дослідження, що були використані в даній роботі;
- розкрити сутність феномену української ідентичності та його вираження через книгу;
- дослідити функції української книги у збереженні національної пам'яті;

- проаналізувати сучасні виклики для збереження пам'яті шляхом книжкової індустрії
- проаналізувати діяльність Українського інституту книги та Мистецького Арсеналу як показник сучасного стану книжкової індустрії;
- проаналізувати варіанти можливих заходів щодо підтримки книговидавництва в Україні.

Об'єкт дослідження – українська книга як явище культурного та інформаційного середовища.

Предмет дослідження – роль української книги у збереженні та передачі національної культурної пам'яті.

Теоретичне та практичне значення роботи. Результати цього дослідження можуть стати важливим внеском у розумінні ролі української книги в збереженні культурної спадщини України та стимулювати подальші дослідження у цій сфері.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ

1.1 Українська книга як культурний феномен в сучасному науковому дискурсі

Як вже було зазначено у Вступі, тема української книги як способу збереження національної пам'яті є доволі актуальним питанням на сьогоднішній день. Цей підрозділ буде присвячено авторам, та їх опублікованим роботам, що здатні висвітлити національну та соціальну важливість української книги, аналізують взаємозв'язок між книгою та збереженням національної культурної пам'яті.

Окрему увагу приділено працям, присвяченим вивченню національної пам'яті, культурної пам'яті, історичної пам'яті, так як, перед тим, як почати аналіз взаємозв'язку між книгою та її неопосередкованим впливом на формування та збереження національної пам'яті, необхідно зрозуміти, що саме мається на увазі під кожним з цих тверджень.

Також розглянуто роботи, що демонструють діяльність бібліотек, музеїв, архівів як складників соціальних інститутів, що збирають і зберігають джерела соціальної, історичної та національної пам'яті, організують їх збереження, здійснюють наукову, інформаційну та культурну діяльність.

Таким чином, цей підрозділ дасть змогу висвітлити актуальність теми дослідження на основі робіт вчених, що внесли величезний внесок у розвиток даного питання.

Розпочнемо з понять історичної пам'яті. Фундатором сучасної теорії вважається Моріс Альбвакс – французький філософ та соціолог, представник соціологічної школи Дюркгайма. Вчений був впевнений, що за допомогою національної історичної пам'яті індивід, група або суспільство взагалі постійно відтворює власну ідентичність, причому відбувається це у постійній взаємодії між вказаними рівнями пам'яті[10].

Доробок М. Альбвакса має в собі багато цікавих праць, проте найвідомішими його дослідженнями все ж таки є саме у сфері колективної пам'яті. «Соціальні рамки пам'яті» стали однією з найбільш значущих робіт філософа, передбачивши чимало ідей, що цілком були висловлені у його останній, але теж широко відомій праці «Колективна пам'ять».

Цінність робіт М. Альбвакса полягає у зверненні уваги до факту, що пам'ять формується в неоднорідному, історично виниклому і фрагментарному просторі суспільства. При цьому «пам'ять про минуле і формується, і деформується одночасно, і науки про суспільство мають брати до уваги цей подвійний процес — як мінімум роблячи поправку на його вплив, що спотворює, а також досліджуючи закони його протікання».

П'єр Нор - відомий французький історик, який є автором концепції «місць пам'яті» («lieux de mémoire»). У своїй роботі він досліджує способи, якими суспільства зберігають, відображають та переосмислюють свою культурну пам'ять через різноманітні символічні, матеріальні та текстуальні форми.

Концепція «місць пам'яті» відображає ідею того, що пам'ять про минуле не лише існує в індивідуальних спогадах, а й матеріалізується у конкретних місцях, об'єктах та символах, які стають символами колективної історії і ідентичності суспільства.

Нор розглядає різні «місця пам'яті», такі як пам'ятники, музеї, архітектурні споруди, меморіальні площі, національні символи, літературні твори та інші артефакти, які відображають і уособлюють певні етапи, події або аспекти колективної історії та культури.

Концепція «місць пам'яті» П'єра Нора є важливим внеском у розуміння способів, якими суспільства конструюють, утримують та відтворюють свою культурну пам'ять через матеріальні та символічні аспекти.

Інший вчений за напрямком національної пам'яті є Ян Ассман – німецький єгиптолог, релігієзнавець, історик культури, один з авторів концепції колективної пам'яті. На відміну від історії як історичної пам'яті за М. Альбваксом, що з'являється після зникнення традицій, культурна пам'ять у

вигляді писемності за Я. Ассманом становить собою засіб підтримки традиції завдяки створенню нею специфічної комунікативної ситуації, котра забезпечує культурну тяглість на підставі повторення («канону») та «воскресіння» як герменевтичного тлумачення. Кожна культура, пише Ян Ассман, утворює дещо таке, що можна назвати коннективною структурою, вона пов'язує між собою окремі «я» у культурно обумовлені «ми»[9]. Аляйда Ассман, разом із письмом, виділила ще й такі види культурної пам'яті, як образ, тіло, місце та архів[8]. Неможливо заперечити той факт, що ці види культурної пам'яті є одночасно й видами пам'яті національної.

Згідно з Яном Ассманом, культурна пам'ять є чимось значно більшим, аніж пам'ять окремої людини, так як сягає за межі сфери індивідуальної; її сутність передається від покоління до покоління, у межах окремого суспільства, інституціолізованими механізмами.

У дотичному дослідженні «Коллективна пам'ять та культурна ідентичність» Ян Ассман узагальнив своє бачення культурної пам'яті у вигляді кількох положень:

1. конкретність ідентичності — тобто вміння відрізнити себе від інших;
2. реконструктивність — ідентифікація себе відповідно до однієї актуальної ситуації;
3. оформленість - культурна пам'ять перенесена у форми шрифтів, малюнків, зразки тощо;
4. організованість — прояв у вигляді церемоній, можливо професійної діяльності (бібліотекар);
5. зобов'язання — культурна пам'ять має надати оцінку і зробити сортування за ієрархією змісту явища;
6. рефлексивність — практики та особисте уявлення про себе.

Любов Дубровіна(член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, директор Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського), Алла Киридон(доктор історичних наук, професор, директор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»), Ірина

Матяш(доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України) у своїй статті «Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України» довели, що серед численних соціальних інститутів, які здійснюють функції збереження національної пам'яті, архівам, бібліотекам, музеям належить особлива роль: як соціальні багатофункціональні спеціальні установи вони покликані збирати, зберігати, науково досліджувати та надавати у суспільне користування історико-культурні джерела, історичні артефакти, які є свідками розвитку суспільств у його багатьох вимірах. Через усталені в соціогуманітарній сфері різних країн метафори – «скарбниці пам'яті нації», «будинки пам'яті», «сховища пам'яті», «суспільні інститути пам'яті» – суспільством оцінено значущість діяльності цих установ.

Такі книги як «Етнографія України»[11], «Українське народознавство»[4], «Філософія родознавства»[5] несуть в собі інформацію про українське буття, в них подано змістовну інформацію про походження українців, їхню духовну культуру, господарство, побут, родину, обряди та традиції тощо. Подібні праці спонукають до вивчення національних традицій, пробуджують цікавість до власної ідентичності, зберігання та передачі відомостей наступним поколінням, що безумовно сприяє збереженню своїх національних особливостей і нації в цілому.

Наприклад, «Філософія родознавства»[5] в контексті гуманітарно-культуротворчої стратегії філософії освіти розглядає існування людини у просторі культури, поняття «рід – покоління», духовність родинного середовища, цінності національної культури, традиційну родинну обрядовість українців, форми збереження історичної та родової пам'яті, теоретичні аспекти генеалогії, методи дослідження Родоводу. Видання належить до актуальних прикладів національного виховання молоді засобами культури.

«Українське народознавство» у свою чергу надає змістовну інформацію про походження українців, їхню духовну культуру, господарство, побут, родину. Оповідає про походження українського народу, міфологію, пантеон

слов'янських Богів, державну символіку, додано відомості про цілющі рослини і священних тварин тощо.

Отже, подібні книги підштовхують до усвідомлення власної національної унікальності, поглиблення знань про себе та свій народ, а отже неопосередковано впливають на формування та збереження національної культурної пам'яті.

1.2. Термінологічний апарат та методологія дослідження української книги

Підпункт 1.2. покликаний висвітлити ключову термінологію, що буде використана в рамках даного дослідження і написання бакалаврської роботи, а також продемонструвати застосовані методи дослідження.

Перед прочитанням будь-якої наукової роботи ознайомлення з ключовими термінами є важливим аспектом для розуміння праці та її головної мети. Дане дослідження сфокусоване, в основному, на двох поняттях – «національна пам'ять» та «українська книга». Тож, розпочнемо з них, і поступово розкриємо всі основні терміни представленого дослідження.

1. Національна пам'ять.

Поняття «національна пам'ять» відображає спосіб, яким суспільство зберігає, утримує та інтерпретує свою історію, традиції, культурні цінності та ідентичність. Це колективний здобуток спільної історичної свідомості, який формується через перекази, пам'ятні місця, національні символи, релігійні обряди, літературу, мистецтво та інші культурні вираження.

Національна пам'ять сприяє формуванню національної ідентичності та спільності, оскільки вона об'єднує людей відносно спільних цінностей, ідеалів та історичних подій. Вона також відіграє важливу роль у підтримці та зміцненні національного самоусвідомлення та самоідентифікації.

Національна ідентичність включає складний комплекс ціннісних орієнтацій, світоглядних поглядів та національно-ментальних особливостей, які формуються протягом історичного процесу становлення та розвитку нації. Це, з

іншого боку, означає усвідомлення себе як частини певного національного колективу, або, іншими словами, як певної етнічної спільноти, що ґрунтується на збереженні та передачі інформації у цій свідомості. Цей процес забезпечується механізмами пам'яті. Пізнання себе як унікального, відмінного від інших, є ключовим елементом національного опору будь-якій спробі асиміляції. З іншого боку, відсутність національної або етнічної пам'яті веде до загрози зникнення національної або етнічної спільноти, її розчленування в інших етнічних або національних групах. Тому поняття пам'яті, розглянуте в соціологічному аспекті, набуває важливого значення.

О. М. Любовець у своїй роботі «Національна пам'ять в Україні: регіональний аспект» пише, що Під «національною пам'яттю» розуміється своєрідний феномен суспільної свідомості, селективно збережена нацією сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на її становлення, самоідентифікацію, державотворчі та цивілізаційні досягнення, та консенсусно сприймаються у суспільстві як найбільш значущі для його самозбереження, консолідованого існування та конструктивного розвитку у майбутньому[20].

Також вона вказує на те, що сучасна територіальна структура України складається з регіонів, які мали відмінну попередню історію, що спричинило певні відмінності на рівні регіонів. Ці відмінності виникли внаслідок перебування цих територій у складі різних держав, а також через різницю у часі їх територіального формування. Важливою обставиною є також те, що під час засвоєння певної території, крім українців брали участь і представники інших етносів, що спричинило особливості етнічного складу регіонів, наявність місць компактного проживання певних етносів. Це також вплинуло на регіональні культурні зв'язки, мовну ситуацію, ментальність, політичну та правову культуру населення, а також на відмінну колективну історичну пам'ять. Тому в Україні поряд з загальнонаціональною існують регіональні моделі пам'яті.

Підводячи підсумок вищесказаного, можна зробити загальним висновком те, що визначення терміну «національна пам'ять» враховує різноманітність

історичних та культурних контекстів, які вплинули на формування національної ідентичності. Національна пам'ять не лише включає спогади про події минулого, а й враховує унікальність регіональних історичних та культурних особливостей. Це підкреслюється через визначення пам'яті як механізму, що утримує та передає інформацію про історію, етнічний склад, культурні традиції та способи життя. Таким чином, національна пам'ять включає в себе не лише загальнонаціональні засади і символи, але й регіональні варіації, що відображають унікальність історичного досвіду та культурної спадщини кожного регіону.

2. Історична пам'ять.

Поняття «історична пам'ять» відображає сукупність спогадів, знань, переказів та інтерпретацій подій минулого, які утворюють основу для розуміння та ідентифікації історії спільноти або нації. Це не лише записана історія, але й уявлення та інтерпретація того, що сталося у минулому, які передаються від покоління до покоління через різноманітні канали, такі як усна традиція, література, мистецтво, пам'ятники, свята та обряди.

Історична пам'ять включає не лише те, що відзначено в офіційних документах та підручниках історії, але й те, що важливо для кожної конкретної спільноти або нації, його символічне значення та вплив на сучасні ідентичності та культурні уявлення.

Історична пам'ять може бути об'єктом сприйняття, дослідження та перетворення в залежності від потреб сучасного суспільства. Вона відіграє важливу роль у формуванні національної свідомості, сприяє визначенню національної ідентичності та сприймається як засіб виховання та утвердження цінностей і традицій.

Розглядаючи проблему визначення поданого поняття, можна дійти висновку, що існує безліч різних його визначень, при цьому оцінки можуть варіюватися від «просто вдачної метафори» до тлумачення її як усвідомленого передавання знань про історичний досвід спільноти, що є структурною

складовою як індивідуальної, так і колективної (соціальної) пам'яті, а також символічної відтворення минулого в контексті сучасних викликів.

Поняття має свій ступінь вивчення. Наприклад, вчена Л. Нагорна відзначає, що для неї серед академічного різноманіття термінології є найлаконічнішим визначення американського історика А. Мегілла: «модус часового досвіду, сфокусований на минуле». Найближче до визначення суті історичної пам'яті, на її думку, підійшов Й. Рюзен, охарактеризувавши історичну пам'ять як «вітальність і дієвість культурно зумовленої й постійно актуалізованої інтерпретації минулого в орієнтирних рамках сучасного життя конкретних суб'єктів». Особливості історичної пам'яті Рюзен вбачає у нормативній спрямованості й здатності тлумачити минуле за критеріями його корисності для сучасності, а також послаблювати тиск невідповідного й суперечливого досвіду на колективну свідомість. «Ідеться про те, що люди мусять пам'ятати, щоб знати, хто вони, і щоб організовувати своє життя за визначальними напрямками змін у часі»

Більш доступним та конкретним є твердження Марії Феретті. Згідно з її підходом, історична пам'ять - це комплекс уявлень про минуле, яке у даний історичний момент стає домінуючим у певному суспільстві. Це являє собою щось на зразок загальноприйнятого та спільнозрозумілого «здорового глузду», що формує певний консенсус.

Вона також підкреслює, що пам'ять є одним з ключових джерел національної ідентичності, оскільки завдяки спільним місцям та міфам, створеним в цьому «здоровому глузді», суспільство впізнає себе в спільному минулому і, отже, у сучасності.

Отже, історична пам'ять представляє собою складну сукупність спогадів, переказів та інтерпретацій минулих подій та культурних традицій, які утворюють основу для розуміння та ідентифікації історії спільноти або нації. Історична пам'ять враховує різноманітність історичних контекстів та сприймається як ключовий елемент формування національної ідентичності та свідомості. Крім того, вона не лише передає офіційну історію, а й враховує

різні погляди, тлумачення та емоційні зв'язки з минулим, які можуть відрізнитися в залежності від соціокультурного контексту. Таким чином, історична пам'ять є не лише засобом збереження культурної спадщини, але й важливим елементом формування колективної ідентичності та розуміння історичного досвіду.

3. Культурна пам'ять.

Культурна пам'ять - це надзвичайно важливий аспект життя суспільства, який включає в себе збережені відомості, традиції, цінності, символи, ритуали та інші культурні елементи, що передаються з покоління в покоління. Це надбання спільної культурної ідентичності, яке об'єднує людей і визначає їхню самосвідомість.

Культурна пам'ять відображає історію, традиції та ідентичність певного народу чи спільноти, допомагаючи зберегти й передати цінні знання та досвід минулих поколінь. Вона формує основу для культурного розвитку, сприяє відтворенню культурних цінностей та збереженню унікальності кожного народу.

Культурна пам'ять також відображається у визначних подіях, літературі, мистецтві, релігійних обрядах та інших аспектах життя суспільства. Вона допомагає розуміти та інтерпретувати сучасні події в контексті історії та культурної спадщини.

Збереження та підтримка культурної пам'яті є важливим завданням для збереження культурної різноманітності та сприяє підтримці гармонійного розвитку суспільства.

Згідно з Яном Ассманом, культурна пам'ять виступає як засіб підтримки традиції, створюючи специфічну комунікативну обстановку, що забезпечує культурну тяглість через повторення канонів та герменевтичне тлумачення. Відповідно до Аляйди Ассман, культурна пам'ять може виявлятися також у формі образів, тіла, місця та архіву. Ці різновиди культурної пам'яті, як показує дослідження, водночас можуть бути розглянуті як аспекти національної пам'яті.

Згідно з Яном Ассманом, культурна пам'ять перевищує індивідуальну пам'ять тим, що вона виходить за межі індивідуальної сфери та передається від покоління до покоління у межах конкретного суспільства за допомогою інституційних механізмів.

Загальний висновок з вищезазначеного можна сформулювати так: культурна пам'ять є сукупністю знань, традицій, цінностей та символів, які передаються від покоління до покоління у межах конкретного суспільства. Ця пам'ять виходить за межі індивідуальної сфери та утримується та передається за допомогою інституційних механізмів, що робить її важливим елементом формування культурної ідентичності та сприяє збереженню культурної спадщини.

4. Українська книга.

Українська книга є не лише засобом передачі знань, але й ключовим елементом культурної пам'яті та ідентичності українського народу. Вона втілює в собі багатовікову історію, традиції, цінності та мовну спадщину українського народу.

Українська книга, подібно до культурної пам'яті, передається від покоління до покоління, зберігаючи та розширюючи культурний доробок українського народу. Вона слугує не лише джерелом знань, але й символом національної самосвідомості та сприяє збереженню та розвитку української культури.

Так само, як культурна пам'ять, українська книга виходить за межі індивідуальних обсягів та зберігається та передається за допомогою різних механізмів, таких як видавництва, бібліотеки, освітні установи та інші культурні інституції. Її значення полягає в тому, що вона є важливим чинником у формуванні культурної та національної ідентичності українського народу.

Українська книга - це не лише носій інформації, але й символ культурної та національної ідентичності українського народу. Вона представляє собою писемну спадщину, яка відображає багатовікову історію, мовні та культурні традиції України. Українська книга є ключовим елементом культурної пам'яті,

передаючи знання та цінності від покоління до покоління та сприяючи розвитку культурного життя українського суспільства.

Книги, такі як «Етнографія України», «Українське народознавство» та «Філософія родознавства», містять в собі інформацію про українське суспільство, його культурні та історичні аспекти, включаючи походження, духовну культуру, господарство, обряди та традиції. Ці твори стимулюють інтерес до вивчення національних традицій, сприяють збереженню і передачі знань майбутнім поколінням, що сприяє утриманню національної ідентичності та культурних цінностей українського народу.

5. Нація.

У контексті цього дослідження термін "нація" використовується для вказівки на український народ як самостійну соціокультурну спільноту з власною історією, культурою, мовою та ідентичністю. Нація в цьому випадку визначається як група людей, які мають спільні етнічні, культурні та історичні характеристики, і які створюють власну ідентичність та світогляд. Українська нація включає в себе всіх громадян та представників української етнічної групи, незалежно від їхнього географічного розміщення.

6. Українська ідентичність

У цьому контексті термін «українська ідентичність» вказує на сукупність унікальних культурних, історичних, мовних та етнічних особливостей, які визначають самобутність та особливості українського народу. Ця ідентичність базується на спільних цінностях, традиціях, способах життя та колективному світогляді українців. Вона включає в себе віру, культурні звичаї, мову, історичні події, а також почуття належності до українського народу та повагу до його спадщини. Українська ідентичність визначається як внутрішня свідомість та співчуття, так і зовнішніми проявами, такими як мова, культурні традиції та участь у громадському житті країни.

Феномен української ідентичності детально розглядає у своїй монографії «Українська ідентичність: феномен і засади формування» Степико М. У цій роботі вчений стверджує, що для будь-якого суспільства, включаючи Україну,

важливою є загальнонаціональна ідентичність - це відчуття співприналежності до певної спільноти, яке ґрунтується на спільних цінностях, символах, історії, культурі та інших аспектах. Це відчуття приймається не лише на раціональному рівні, а й на емоційному та міфологічному рівнях. Кожна нація та національна держава визначають для себе, які символи є важливими для представлення своєї ідентичності на індивідуальному та колективному рівнях. Успішні нації мають набір ключових символічних елементів, які стають своєрідними «критеріями істини» для їхніх громадян.

Щодо використаних методів під час написання бакалаврської роботи, можна виділити наступні:

- Аналітичний метод – аналіз наукових робіт, що вивчали цю тематику раніше
- Історичний метод – дозволяє історично простежити розвиток книги як елементу збереження національної пам'яті
- Семіотичний метод – розкриває книгу як систему знаків та символів, дозволяє глибше розкрити її значення для національної пам'яті
- Порівняльний метод – використовується для порівняння теорій та тверджень різних вчених щодо національної пам'яті та книги
- Культурологічний метод – розгляд книги як аспекту культурних процесів, її впливу на культуру країни, а також її ролі у формуванні та збереженні національної пам'яті

Ці та інші методи дослідження, використані при написанні цієї роботи, дозволяють глибоко проникнути в проблематику роботи, висвітлити її важливі аспекти, забезпечують багатогранний аналіз української книги та питання збереження національної культурної пам'яті.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі були проаналізовані теоретико-методологічні засади дослідження української книги у збереженні національної культурної пам'яті.

Зокрема, вивченням робіт Моріса Альбвакса, П'єра Нора, Яна Ассмана та інших вчених було виявлено широкий спектр підходів до розуміння колективної пам'яті та її впливу на формування культурної ідентичності. Залучення цих робіт також дозволило визначити ключові аспекти та термінологію, що використовуються в контексті дослідження української книги у формуванні національної пам'яті.

Розглянуто статтю Л. Дубровіної, А. Киридон, І. Матяш, «Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України» у якій вчені довели, що серед численних соціальних інститутів, які здійснюють функції збереження національної пам'яті, архівам, бібліотекам, музеям належить особлива роль: як соціальні багатофункціональні спеціальні установи вони покликані збирати, зберігати, науково досліджувати та надавати у суспільне користування історико-культурні джерела, історичні артефакти, які є свідками розвитку суспільств у його багатьох вимірах. Також доведено важливість таких книг як «Філософія родознавства», «Українське родознавство» тощо у контексті збереження національної пам'яті, так як вони висвітлюють важливі аспекти українського буття крізь призму національної історії.

У другому підрозділі була розглянута термінологія, пов'язана з національною пам'яттю, українською книгою та іншими ключовими поняттями. Це дозволило чітко визначити область дослідження та встановити основні концепти, які будуть використані в подальших розділах роботи.

Крім того, описано різноманітні методи дослідження, такі як аналітичний, історичний, семіотичний, культурологічний тощо. Це розширило наше розуміння та підготувало ґрунт для подальшого дослідження в даній області.

Отже, аналіз теоретико-методологічних засад дослідження української книги у збереженні національної культурної пам'яті дозволив нам отримати глибше розуміння цієї проблеми та визначити шляхи подальших досліджень.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНСЬКА КНИГА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1 Сутність української ідентичності та її вираження через українську книгу

Феномен української ідентичності представляє собою складну сукупність культурних, історичних, мовних, соціальних та ідентифікаційних аспектів, які характеризують унікальну специфіку та самосвідомість українського народу. Цей феномен виникає з взаємодії різноманітних чинників, серед яких значну роль відіграє культурна спадщина, мова, історія та література.

М. Степико у своїй монографії стверджує, що українська ідентичність не тотожна ані національній, ані етнічній. Національній – тому, що вона не обмежується кордонами держави Україна, і в певному відношенні є тотожною громадянській ідентичності як феномену політичної нації. Етнічній – оскільки, по-перше, система цінностей українського етносу, його культура, звичаї, обряди не є загальноприйнятими, а по-друге, українці – не просто етнос, один із багатьох, який мешкає на теренах України, а етнос титульний, що дає назву країні, державі та її символам. Українську ідентичність мають також представники численної діаспори – і західної, і східної. Крім того, Україна, як і всі країни, теж має свою неповторну природну та соціокультурну ідентичність, на підставі якої формується і внутрішній, і міжнародний імідж та бренд[12].

Однак основним консолідуючим принципом будь-якого суспільства, включаючи Україну, є загальнонаціональна ідентичність. Це відчуття належності до певної спільноти, яке включає у себе сприйняття символів, цінностей, історії, території, культури, державних та правових інститутів, політичних і економічних інтересів. Безумовно, це прийняття ідентичності повинно відбуватися не лише на рівні розуміння, але й на рівні емоційного сприйняття та міфологічних уявлень. Очевидно, що кожна нація та будь-яка національна держава мають свої уявлення про те, якими символами вони хочуть представляти себе, будь то на індивідуальному чи колективному рівні.

Уперше феномен української ідентичності як складника національного творення виникає в напрацюваннях кириломедодіївців, а також у творчості Тараса Шевченка. Саме Шевченко вводить сучасне розуміння «народу» як уявної ідеалізованої спільноти, що об'єднує «мертвих, живих і ненароджених», і яка охоплює всі категорії осіб, вирівнюючи, за словами Михайла Рябчука, глибокий розрив між козацькою Україною (наміченою на манер кочівницького, лицарського життя) та селянською (вже осілою, землеробською). Ідеологічні принципи братства базувалися на важливих для формування модерної української нації принципах, таких як народний суверенітет, національна державність, федералізм, народовладдя, відмова від деспотизму та абсолютизму та інше. Це все сприяло розвитку досить чітко визначеної демократичної тенденції в українському процесі національного становлення.

Одним з усталених тлумачень ідентичності є самототожність об'єктів. Цей підхід ґрунтується на старовинній філософській традиції, що визнає більш фундаментальну роль тотожності, ніж розбіжність. У цьому розумінні ідентичність розглядається як безпосередня та очевидна реальність, яка виключає відмінність і зміну як фактори розвитку. Таким чином, коли йдеться про національну або етнічну ідентичність, ми можемо говорити про певну стійкість мовних, культурних, територіальних та інших аспектів спільноти, про її органічну цілісність і неповторність.

Трактування ідентичності як взаємозв'язку протилежностей та її ролі в історичному розвитку в унікальній манері висвітлив Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. Описуючи державу як індивідуальність, в якій міститься саме її заперечення, він стверджував, що коли декілька держав об'єднуються в одну сім'ю, то цей союз як індивідуальність має породжувати протилежність і спричиняти виникнення ворога. Гегель намагався обґрунтувати важливість війни та її роль у відтворенні ідентичності нації саме таким чином: «Народи виходять із війн не тільки зміцнілими завдяки зовнішнім війнам нації, всередині яких діють нездоланні протиріччя, але й отримують внутрішній спокій»[6].

Водночас національна ідентичність є складним феноменом, що включає елементи як культурної, так і громадянської ідентичності. Культурна ідентичність формується під впливом етнокультурних чинників, які виникають протягом тривалого часу, таких як історична пам'ять, культура, мова та релігія. Громадянська ідентичність базується на угодах щодо норм соціально-політичного співіснування. Національна ідентичність відображає сферу ідей, цінностей і смислів культури, що сприймаються більшістю громадян країни. Важливо відзначити, що національна ідентичність не є статичною або вічною реальністю. Вона еволюціонує разом із суспільством та індивідуумами. Національна ідентичність конструюється індивідами з урахуванням їхньої спільності, способу життя та цінностей, і вона не обов'язково пов'язана з етнічною спільнотою. Крім того, жодна з сучасних націй не виникла з усталеними культурними ознаками, такими як мова, спільні традиції чи звичаї. Спільним елементом є політична ідентифікація громадян суверенної держави, що підтримує концепцію національної ідентичності.

Українська ідентичність включає у себе різноманітні уявлення про історичне минуле країни, що впливають на формування образу нації та держави в сучасному світі, а також на специфіку їх сприйняття громадянами. Ці різноманітності історичних перспектив можуть виникати з різних джерел, таких як національна історіографія, культурні традиції, особисті досвіди та сприйняття, політичні контексти тощо.

Деякі уявлення можуть бути спрямовані на підкреслення героїчних аспектів минулого, такі як подвиги козацтва або боротьба за незалежність, що може стимулювати патріотичні почуття серед громадян. Інші можуть акцентувати увагу на складних моментах історії, таких як конфлікти та трагедії, що можуть викликати почуття печалі або обурення.

Важливо враховувати, що різноманітність уявлень про історію не обов'язково означає розбіжність або конфлікт в самій ідентичності. Вона може відображати багатогранність національної та культурної спадщини, а також

важливість вільного обговорення та відкритості до різних інтерпретацій минулого для подальшого розвитку суспільства.

Зв'язок між національною ідентичністю та книгою є надзвичайно важливим у формуванні та утриманні культурного образу кожної нації. Книга, як носій знань, ідей та історій, впливає на усвідомлення національної ідентичності, розширюючи розуміння індивідом про свою культурну спадщину та історію, а отже відіграє важливу роль у формуванні та збереженні національної ідентичності.

Зв'язок між книгою та формуванням української ідентичності має багатовимірний характер, який відображається у різних аспектах культурного, історичного та соціального життя України.

У книзі можна знайти описи та аналізи історичних подій, національних символів, традицій, мови та літературних творів, які сприяють формуванню національної свідомості. Вона допомагає зберегти і передати з покоління в покоління той дух та культурний багаж, які визначають ідентичність нації. Через літературні твори, народні оповідання, історичні романи та інші літературні жанри люди знайомляться зі своєю історією, традиціями, культурою та мовою, що сприяє формуванню відчуття національної приналежності та самоідентифікації.

Крім того, книга може слугувати засобом спілкування та обміну ідеями між членами суспільства, сприяючи формуванню спільних цінностей та переконань. Вона може відображати різноманітність перспектив на історію та культуру країни, допомагаючи зрозуміти та оцінити різні аспекти національної ідентичності. Також у літературних творах автори відображають українські національні символи, міфи, легенди та історичні події, які сприяють формуванню почуття гордості за свою країну та націю.

Також книга є інструментом освіти та саморозвитку, що дозволяє українцям розширювати свій світогляд, розуміти себе та своє оточення краще. Через читання книг люди навчаються важливим життєвим навичкам,

розвивають критичне мислення та емпатію, що впливає на їхню усвідомлену участь у формуванні суспільства.

Отже, книга виступає як важливий інструмент у формуванні, розвитку та утриманні національної ідентичності, розкриваючи багатство культурної спадщини та сприяючи збереженню національного самосвідомості.

2.2 Функції української книги у збереженні національної пам'яті

Як вже було доведено в минулому підрозділі, книги не лише зберігають мовний та культурний спадок, а й сприяють формуванню національної ідентичності, підвищенню рівня освіти, розвитку критичного мислення та усвідомленню важливих суспільних питань. Вони є невід'ємною частиною процесу становлення та розвитку сучасного українського суспільства, що підтримує його культурну, ідентичну та інтелектуальну спадщину.

Цей підрозділ присвячено більш детальному опису функцій української книги та їх впливу на національну пам'ять.

Першу з функцій, що можна відзначити як важливу у збереженні культурної пам'яті, це *збереження національної мови*. Саме книга допомагає підтримувати правильність, багатство та красу мови через використання правильної граматики, багатой лексики та відтворення національного стилю. Українська книга є важливим носієм української мови та літературної традиції. Вона допомагає зберегти українську мову в письмовій формі та поколінням передавати багатство української літератури.

Наша національна мова не дарма зветься солов'їною – вона таїть в собі царину милозвучності, великий лексикон як вже звичних слів так і неологізмів тощо. Варто лиш людині заговорити і оточуючі одразу розуміють представник якої нації знаходиться перед ними. Тому мова – важлива! І саме книга береже та оберігає, несе в собі ту націєтворчу деталь, що є невід'ємною для кожного. Як приклад, можна навести навіть Україну. До повномасштабного вторгнення росії велика частина українців спілкувалася російською мовою не тільки в побуті, а й навіть в державних установах і навчальних закладах, бо «всі ж

розуміють». Але цим самим суспільство дискредитувало українську мову як особливу, індивідуальну ознаку однієї нації українців, поділяючи їх на «східних» і «західних». Наразі ситуація кардинально змінилась, населення країни свідомо обирає власну мову і вона стала однією з найсильніших консолідуючих сил нашого суспільства.

Другою розглянемо таку функцію як *збереження та поширення культурних цінностей*. У контексті збереження національної культурної пам'яті ця функція допомагає зберегти ключові аспекти національної ідентичності через відображення традицій, цінностей, історії та культурних норм у книжковій формі. Культурна спадщина, відображена у книгах, стає доступною нащадкам, що допомагає зберегти та передати ціннісні надбання предків і пам'ять про минуле. Книга відображає культурні цінності, традиції, звичаї та історію нації. Вона включає в себе літературні твори, історичні записи, фольклор, релігійні тексти та інші матеріали, що сприяють розумінню та усвідомленню культурного спадку.

Для прикладу, розглянемо детальніше такий вид творчості як фольклор. Він є багатим архівом культурних та історичних надбань, який відображає дух та душу українського народу через його міфи, легенди, казки, пісні, обряди та звичаї, то він відіграє важливу роль у підтримці та зміцненні національної пам'яті, збереженні та передачі культурної спадщини та формуванні національної ідентичності. Український фольклор зберігає в собі багатство народної мудрості та досвіду, переданого з покоління в покоління. Він містить в собі цінні уроки життя, моральні норми, традиції та цінності, які формують унікальний світогляд українців та визначають їхні стосунки з природою, суспільством та один з одним.

Український фольклор слугує засобом збереження історичної пам'яті народу. У ньому відображені події минулого, легенди про героїчні подвиги, оповіді про життя простих людей, що допомагають зрозуміти і оцінити історію та традиції українського народу. Фольклор є важливим компонентом культурної ідентичності нації. Він допомагає у формуванні національної

самосвідомості, сприяючи збереженню та розповсюдженню української мови, традицій, звичаїв та обрядів.

Наступне, це *творення ідентичності та об'єднання суспільства*. Неможливо не погодитися, що книга має колосальний вплив на формування особистості як в цілому, так і в контексті національної ідентичності. Шляхом книги у людини розвивається відчуття патріотизму, гордості за власну країну, а на ґрунті спільних цінностей, ідеалів, поглядів стається гуртування людей, незалежно від їх характерів, особистих якостей чи захоплень. Адже кожен представник своєї нації, і Україна не є винятком, де б він територіально не знаходився, відчуває зв'язок та емоційну прив'язаність до рідної землі.

Далі *підтримка освіти та розвитку*. Книги є основним засобом освіти та навчання. Вони передають знання, розвивають мислення, стимулюють творчість та допомагають у розвитку особистості. Книга є основним інструментом для передачі знань та навичок майбутнім поколінням. Вона містить в собі різноманітну інформацію про історію, культуру, науку, традиції та цінності українського народу. Широкий асортимент книг з різних галузей знань допомагає розвивати мислення, уяву та критичне мислення українців, сприяючи їхньому особистісному та професійному зростанню.

Знову ж таки, українська книга відіграє ключову роль у збереженні та розвитку мовної культури. Вона сприяє вивченню та використанню української мови як національного скарбу, підтримуючи мовну самосвідомість та розвиток літературної мови. Через книгу передаються не лише слова, а й емоції, ідеї та цінності, що формують національну ідентичність. Також книга стимулює інтелектуальний розвиток та культурну самосвідомість громадян через інтерес до вивчення власної історії, культури та традицій, сприяючи формуванню національної свідомості та підтримці національної пам'яті.

Далі розглянемо функцію просвітницької діяльності. У сфері цієї функції основною метою є висвітлити та популяризувати історію, традиції та цінності свого народу через різноманітні освітні та інформаційні заходи. Ця діяльність спрямована на те, щоб залучати громадськість до вивчення та розуміння

власної культурної спадщини. Книга відіграє одну з найважливіших ролей у даній діяльності, поширюючи ідеї, сприяючи обміну думками та стимулюючи дискусії щодо важливих суспільних та культурних питань.

Просвітницька діяльність включає в себе організацію лекцій, семінарів, виставок, конференцій та інших культурно-освітніх заходів, спрямованих на поширення знань про історію, мистецтво, літературу та інші аспекти культурної спадщини. Вона також може включати публікацію книг, статей, відеоматеріалів та інших медіа-ресурсів, які розкривають різні аспекти національної культури та історії. Звісно, що підготовка до подібних заходів базується на опрацюванні і книжкової літератури як основного джерела пам'яті про минуле і інформації про сучасність.

Просвітницька діяльність сприяє залученню громадськості до діалогу про культурні цінності, стимулює інтерес до вивчення власної культурної спадщини та допомагає зберегти її для майбутніх поколінь. Вона є важливим інструментом у підтримці національної самосвідомості та формуванні національної ідентичності, а також сприяє відкритому та багатогранному розумінню культурного різноманіття українського народу.

Далі функція *стимулювання культурних дискусій та діалогу*. Вона має важливе значення для активного включення громадськості у процес розуміння, вивчення та обговорення різних аспектів культурної спадщини.

Проведення відкритих обговорень та діалогів є способом залучення різних груп суспільства до активного розмірковування про історію, традиції, мистецтво та інші аспекти культури. Ці дискусії можуть відбуватися на різних платформах, таких як громадські заходи, лекції, дискусійні клуби, вебінари, соціальні медіа тощо.

Участь у подібних діалогах та дискусіях допомагає суспільству краще розуміти значення культурної спадщини, обмінюватися думками, ідеями та досвідом, а також навчатися від інших. Це сприяє розширенню світогляду, виробленню критичного мислення та поглибленню знань про власну культуру.

Крім того, дискусії та діалоги можуть відігравати важливу роль у вирішенні суперечностей та конфліктів, пов'язаних з інтерпретацією та сприйняттям культурної спадщини. Вони створюють можливість для згоди, порозуміння та зближення різних соціальних груп через спільний інтерес до культурної спадщини.

Також українська книга виконує таку функцію як *стимулювання творчості та культурних інновацій*. У контексті збереження національної культурної пам'яті вона відіграє ключову роль у просуванні нових підходів та ідей для збереження, інтерпретації та відтворення культурних цінностей.

Створення стимулів для творчості може включати в себе організацію конкурсів, грантових програм, майстер-класів та інших подій, які сприяють розвитку культурних проєктів та ініціатив. Ці заходи можуть включати різні сфери творчості, від літератури та мистецтва до новаторських підходів у використанні технологій для збереження культурної спадщини.

Стимулювання творчості також може відбуватися через підтримку та сприяння ініціатив молодих та талановитих художників, письменників, режисерів та інших креативних особистостей, що досліджують та інтерпретують культурну спадщину.

Крім того, стимулювання інновацій у цьому контексті може означати розвиток нових технологій та методів для збереження та представлення культурної спадщини. Це може включати в себе використання віртуальної реальності, розширеної реальності, штучного інтелекту та інших сучасних інструментів для створення інтерактивних та захоплюючих способів взаємодії з культурною спадщиною.

Таким чином, стимулювання творчості та інновацій в контексті збереження національної культурної пам'яті допомагає відкривати нові можливості для її дослідження, розуміння та презентації, а також сприяє розвитку культурного розвитку суспільства в цілому.

Отже, проаналізувавши усе вищесказане, можна дійти висновку, що українська книга, як і будь-яка інша культурна форма, є важливим елементом

формування національної свідомості, збереження і розвитку культурної спадщини та забезпечення майбутнього розвитку нації.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі було досліджено роль української книги як чинника формування національної ідентичності.

У першому підпункті ми розкрили сутність української ідентичності та її вираження через українську книгу. За основу були взяті такі праці як монографія Степико М. «Українська ідентичність: феномен і засади формування», робота Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля «Філософія права», збірник наукових праць Кирилюка О. та інших., що дозволило нам краще зрозуміти взаємозв'язок між ідентичністю та книгою як символом культурної спадщини та національного самовизначення.

У другому підпункті були розглянуті функції української книги у збереженні національної пам'яті. Книга виступає не лише як засіб збереження мови, але й як мовець культурних цінностей, створення ідентичності та об'єднання суспільства. Її роль у формуванні національної свідомості та ідентичності є надзвичайно важливою для збереження та розвитку української культурної спадщини.

Отже, проведений аналіз підтвердив значущість української книги як чинника формування національної ідентичності та вклав в наше розуміння її ролі у збереженні культурної пам'яті та розвитку української нації. Книга виступає як незамінний інструмент у формуванні, розвитку та збереженні національної ідентичності, відкриваючи перед українцями багатство їхньої культурної спадщини та сприяючи збереженню національного самосвідомості. Книги, як носії знань, ідей та історій, стають ключовим інструментом, що допомагає українцям розширювати своє розуміння своєї культурної спадщини та історії. Вони дозволяють зберегти й передати з покоління в покоління той дух та культурний багаж, які визначають ідентичність нації.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ

3.1. Виклики сучасності для збереження культурної пам'яті через книгу

Збереження культурної пам'яті через книгу в наш час стикається з різноманітними викликами. Одним із головних викликів є цифрова трансформація, яка змінює спосіб, яким ми отримуємо, читаємо і зберігаємо книги. З одного боку, цифрові технології відкривають нові можливості для збереження та доступу до культурної спадщини через цифрові архіви, електронні книги та інтерактивні платформи. З іншого боку, ця цифрова трансформація створює виклики щодо збереження та захисту цифрових архівів від втрати, зміни або знищення.

Крім того, глобалізація і міграція призводять до розпливання культурних меж і ставлять під загрозу збереження унікальних культурних традицій та мовних спадщин. Книги можуть виступати як засіб збереження та передачі цих традицій, але необхідно розробляти стратегії для збереження різноманітності культурного доробку у світі, що постійно змінюється.

Крім того, доступність книг та освіти стає питанням соціальної справедливості. У багатьох частинах світу відсутність доступу до книг, особливо серед вразливих груп населення, може призвести до втрати цінної культурної пам'яті. Тому важливо розробляти програми та ініціативи для забезпечення доступу до книг для всіх шарів суспільства.

В цілому, збереження культурної пам'яті через книгу вимагає комплексного підходу, який враховує цифрові технології, глобалізацію, соціальну справедливість та збереження різноманітності культурного доробку.

Безумовно, розвиток сучасних технологій і електронних комунікацій, а також поширення нових засобів передачі інформації, все відчутніше впливають на звички людей та соціокультурний простір загалом, викликаючи ряд філософських дискусій. Одним з продуктів таких дискусій є ідея про те, що

традиційні книги можуть зникнути у найближчому майбутньому. «Науково-технічний прогрес створив умови, в яких читачі «перетворюються» у вимираючий вид»[14].

Родигін К. М. у своїй статті вважає, що стан сучасної культури закономірно набуває спільних рис із догутенбергівською ерою та може бути інтерпретованим по-різному, наприклад, як новий трайбалізм «глобального села» (М. Маклюен) або ж як ознака Нового Середньовіччя (У. Еко). Інтелектуали схиляються до думки, що друкована книга не зникне, а радше стане атрибутом елітарної культури, що існуватиме поряд із культурою споживання готових образів, певним чином нагадуючи соціокультурну ситуацію Середньовіччя[15].

Маклюєнова концепція «галактики Гутенберга» виходить з уявлень про детермінацію розвитку соціуму розвитком засобів комунікації, основний вплив яких відбувається власне не через трансльований зміст, а через принципи власної організації та внутрішню структуру. Характерною ознакою «постгутенбергівської ери» на перший погляд видається набуття першочергової ролі аудіовізуальними способами трансляції інформації, що витісняють письмові та друковані форми [19]. Те, що завдяки засобам масової інформації, наша цивілізація стає «image-oriented», орієнтованою на зоровий образ, неодмінно призводить до певного занепаду грамотності[17].

Умберто Еко стверджує, що Інтернет, на відміну від телебачення, не віддаляє нас від книжного світу, а, навпаки, повертає до періоду після винаходу друкарського верстата Йоганна Гутенберга. Після періоду домінування телебачення, Інтернет відновлює інтерес до слова, зокрема до письмового слова, і стимулює здібності до аналізу та роботи з текстами.

Еко порівнює екран телевізора з вікном у світ образів, тоді як комп'ютерний дисплей відображає світ у словах і розділяє його на сторінки, що нагадує структуру книги. Він підкреслює, що візуальні та вербальні комунікації повинні співіснувати, але основний акцент має бути зроблено на письмових текстах.

У своїх роздумах Еко допускає можливість поділу суспільства на дві категорії: тих, хто в основному споживає інформацію з телевізора, та тих, хто в основному користується Інтернетом або читає книги і має здатність критично оцінювати інформацію. Він порівнює цей поділ із стародавнім розділенням культур, яке існувало в середньовіччі. Актуальність його думок стає особливо очевидною, оскільки сьогодні ми можемо спостерігати значні відмінності у свідомості тих, хто в основному споживає контент телебачення, порівняно з тими, хто активно користується Інтернетом та читає книги.

Якщо друкарство, на думку Маклюена, свого часу сприяло гіпертрофії візуальної здатності та її відриву від взаємодії з іншими відчуттями, що зрештою визначило специфіку новочасної західної цивілізації з усіма її перевагами та вадами, то тепер «...під впливом електричної технології ми в наших звичних переживаннях і діях стаємо схожими на людей примітивної культури. Цей вплив проникає в нас не через наші думки, до яких ми навчилися ставитися критично, а через наше повсякденне чуттєве життя, де викристалізуються матриці нашого мислення й поведінки»[16]. За Маклюеном, нові технології створили симультанне «поле» всіх людських дій, завдяки чому людство існує в умовах «глобального села» (global village) і відновлює втрачену цілісність світосприйняття усної культури, яку автор певним чином ідеалізує: «Ми живемо в єдиному тісному просторі, сповненому звуками племінних барабанів» [16].

Маршал Маклюен вважає, що постгутенберзька епоха є «електричною». Так, справді, оскільки сучасний світ суттєво залежить від електричної енергії, це породжує ще один важливий аспект книги у контексті розвитку інших засобів передачі інформації: чим складнішою та тоншою стає технологічна система, тим більше факторів вона потребує для функціонування і тим вразливішою вона стає в кінцевому рахунку. Поряд з перевагами, досягненнями та новими можливостями прогресу, з'являються також нові проблеми та ризики. Якщо згадати зиму минулого року(2023), часи блекауту, віялових відключень електроенергії – українське суспільство пережило невеликий шок, адже такий

аспект життя як мобільні телефони, ноутбуки і Інтернет були недоступні і, звикнувши в більшості часу до них звертатись, люди не знали чим себе зайняти. Тут можна простежити перевагу друкованої книги – їй не потрібне рівно нічого, щоб виконувати пряме завдання свого існування, а саме бути прочитаною. З цього боку традиційна книга виявляється в певному сенсі стійкішою, надійнішою та довготривалішою у порівнянні з електронними носіями та пристроями, оскільки вона невразлива до електромагнітних полів і замикань, не потребує електричного живлення, підключення до Інтернету. Крім цього, друкована книга не вимагає спеціальних пристроїв для зчитування, що доволі швидко застарівають і бувають несумісними як із новими, так і зі старими форматами даних. Нові формати вимагають постійної зміни та адаптації засобів зчитування, що може викликати перебудову логістики зберігання та зміну підходу до сприйняття інформації.

До цієї ситуації можна навести приклад CD-диску. Його використання закінчилося всього декілька років тому - діти переглядали мультфільми, дорослі записували на них необхідну інформацію, слухали музику тощо. Якщо сучасній дитині показати диск, не кожна зможе сказати, що з ним робити і яким є його призначення. Більше того, сучасні ноутбуки взагалі не мають такого відділу, підходящого для CD. Відтак Умберто Еко слушно зазначає: немає нічого менш тривкого, ніж «носії тривалого зберігання», а прискорення прогресу носіїв інформації сприяє стиранню пам'яті[18]. Ми досі можемо переглянути тексти, написані кілька століть тому, в друкованому вигляді. А от інформація CD-дисків, якщо не перенести її на інший носій, наприклад флешку, буде втрачена назавжди, хоч і не так давно вони були у широкому використанні. Ось це теж вказує на довговічність та надійність друкованої традиційної книги, на відміну від електронного носія.

Отже, беручи до уваги вищесказане можна підвести короткий підсумок, що для читання з електронних пристроїв необхідне постійне оновлення апаратного та програмного забезпечення, в той час як для читання книги достатньо лише людської мови та зору. Простота та низька технологічність

книги роблять її надійним засобом збереження інформації та культурної спадщини. «Навіщо цей ризик – опинитися серед купи німих нечитабельних об'єктів? ...Тож якби я мав врятувати щось таке, що можна легко транспортувати і що довело свою спроможність протистояти впливу часу, то обрав би книжку»[18], – зазначає Умберто Еко. – «Я не знаю іншого ефективнішого способу переносити інформацію. Навіть комп'ютер із усіма його гігабайтами спершу потрібно ввімкнути. Книжка таких проблем не має»[18].

Отже, вчені вважають, що вимирання «традиційної» книги з паперу є майже неможливим, а її невибагливість у користуванні і незмінному способі використання вже протягом століть робить її надійним та довготривалим способом збереження інформації.

Проте сучасне українське книговидавництво стикається з рядом проблем, що потребують державну підтримку, консолідацію суспільства заради їх вирішення.

Звернімося до сучасних видавництв. Генеральний директор видавництва «Ранок» Віктор Круглов має своє бачення проблем, з яким стикається сьогоденне видання книжок[22].

Найперша проблема, що висвітлена в інтерв'ю – це недостатність книгарень з достатнім вибором книг українською мовою. Друге, на що В. Круглов звертає увагу це піратство, як в електронному, так і в паперовому вигляді. Але переважає воно все ж таки більше в інтернет-ресурсах. З розвитком електронних книжок, люди обирають безкоштовно її завантажити, ніж оплатити. Наслідком таких дій є втрата прибутку як для видавництва, так і для авторів, що породжує недостачу фінансування для друку майбутніх книжок, а також руйнує мотивацію автора для написання та пропозицій електронних версій своїх робіт. Як зазначає директор Українського інституту книги О. Коваль, через піратство втрачається до 40% прибутку. Вихід з ситуації, що склалась, видавці пропонують втілити за прикладом Європейського Союзу, а тобто надати українській кіберполіції повноважень, що

дозволять їм блокувати доступ до сайтів, платформ та інших Інтернет-ресурсів, де може бути можливість отримати піратський контент. Ухвалення законопроекту щодо боротьби з піратством є однією з умов, передбачених угодою про асоціацію України з Європейським Союзом. Таким умовам відповідав «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав». Він пройшов експертне та громадське обговорення впродовж осені-зими 2018-2019 років, але, незважаючи на це, був відкликаний Кабінетом Міністрів. Проте науковці та законодавці вважають доцільним повернутися до цього законопроекту. Вони переконані, що при ухваленні відповідного закону та його послідовному втіленні в життя можна очікувати стрімкого розвитку ринку електронних книг в Україні.

Але найважливіше, що директор виділяє як масштабну проблему, це відсутність в українського суспільства мотивації та бажання читати, а у держави – відсутність промоції та заохочення до прочитання книг. «Ми повинні діяти. Ми можемо просувати зміни в законодавстві, норми соціального забезпечення. Закласти поняття освітньої субвенції – це коли гроші центрального бюджету перераховуються до місцевих бюджетів на закупівлю дидактичних матеріалів. Можна запропонувати ідею культурної субвенції. Чому не зробити захищену статтю на фінансування бібліотек? У нас фінансують бібліотеки так: 90% фінансування – це вікна, заробітна плата, супутні витрати. А бібліотеки, найперше, – це книжки, це простір, де можуть збиратися люди.»[22].

З початком повномасштабного вторгнення проблем додалося. В Українському інституті книги прокоментували ситуацію: «Головна проблема українського книжкового ринку — це розрив між низьким попитом і трендом на подорожчання книжок. З одного боку, в людей не вистачає грошей на книжки, адже мільйони були змушені залишити свої домівки й облаштувати життя в інших містах чи країнах, сотні тисяч втратили роботу. З другого — зростання цін на папір в усьому світі та здорожчання друку. Наші видавці

героїчно долають ці труднощі, диверсифікують видавничі портфелі, знаходять можливості розширювати сферу збуту. При цьому вони ще й жертвують багато книжок бібліотекам, насамперед на деокупованих територіях, пересилають їх за кордон для українських переселенців. Головне зараз — це стабілізувати ситуацію, втримати галузь від колапсу, шукати для цього різні можливості на рівні держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Про відновлення галузі можна буде говорити після закінчення активної фази війни»[23].

Генеральний директор харківського видавництва «Фоліо», Олександр Красовицький, розповідає, що зіткнувся з серйозними викликами через захоплення їхньої друкарні в перші дні війни. Розташована лише за 10 кілометрів від кордону з росією, друкарня втратила свою робочу систему через знищення електропостачання окупантами. Незважаючи на те, що будівлю не було зруйновано, відновлення роботи друкарні в даний час стало неможливим. Офіс видавництва в Харкові також постраждав від конфлікту, тому співробітники працюють дистанційно. Однак навіть у цих складних обставинах видавництво знаходить способи продовжити свою діяльність: книги виготовляються у дев'ятох інших друкарнях по всій країні. Це свідчить про велику відданість своїй справі та готовність пристосовуватися до непередбачуваних обставин для забезпечення продовження видавничої справи.

Генеральна директорка харківського видавництва «Vivat» Юлія Орлова, каже, що їхня команда в повному складі евакуювалася з міста в перші дні повномасштабної війни: «З-під обстрілів вдалося вивезти 20 вантажівок із книжками. Для їх збереження довелося відкрити склад у Рівному. З кінця травня ми практично повністю відновили розірвані бізнес-процеси. А вже на початку червня з друкарні вийшли перші нові книжки. Наразі 80% команди Vivat працюють дистанційно. Це велика проблема, адже важко утримувати понад 100 людей разом у спільному бізнес-процесі, коли ви вже практично рік не бачилися. І це при тому, що навіть у пандемію компанія не зачиняла офіс»[23].

Директорка дніпровського видавництва «Смакі» Ірина Смаковська каже, що наразі вся їхня команда залишається і працює в Дніпрі, переїжджати потреби не було. Однак у перші дні повномасштабної війни, як і більшість видавництв, «Смакі» на деякий час зупинило роботу: «Ми не маємо власної друкарні, в основному співпрацюємо з партнерами з Харкова. На жаль, через обстріли та пошкодження друкарні, вони були змушені призупинити роботу. Проте вже все відновили, і ми навіть встигли надрукувати свої книжки».

Видавниця каже, що за 2022 рік вони реалізували приблизно 70% від того, що планувалося: «На жаль, те, що ми планували зробити у 2022 році, і те, що ми зробили, дуже відрізняється. Ми видали чотири нові книги та додаткові наклади раніше виданих книжок. Вдалося навіть реалізувати незапланований проєкт. Ми створили власну електронну книгу — це благодійна збірка воєнних творів українців, куди увійшли творчі доробки українців з 24 лютого 2022 року (вірші, есе, фотографії, ілюстрації). Кошти з продажу цієї збірки ми спрямували у ГО «Фонд Маша», який займається реабілітацією жінок і дітей, які пройшли через жахи війни».

Крім того, у 2022 році видавництво «Смакі» вперше випустило електронну версію книжок. Тож поки оцінювати результати продажу не можуть, але вже спостерігають попит[23].

Отже, вищесказане можна підсумувати таким чином, що українське книговидавництво вже стикалось з рядом проблемних питань, а вторгнення недобросовісних сусідів додало нових. Незважаючи на той факт, що наврядчи друкована книга зникне з полиць і життя суспільства, але те, що книжкова індустрія переживає період стагнації стає цілком очевидним і держава, як і суспільство мають докласти зусиль, щоб важливий атрибут національного життя, навчання та виховання процвітав і надалі. Адже кожна успішна та розвинута країна розуміє, що ключ до свого процвітання полягає у високому рівні освіченості та створенні креативної економіки. Освіченість і креативність не можуть бути досягнуті без активного залучення до читання та користування книгами.

3.2 Заходи щодо підтримки та розвитку української книги

З плином часу книга залишається не лише джерелом знань та розваги, але й невід'ємною частиною культурної спадщини. Українська книга, як важливий елемент національної ідентичності, відіграє ключову роль у збереженні й розвитку культурного доробку нашої країни.

У морі сучасних технологій та цифрових засобів спілкування книга залишається неперевершеним засобом передачі знань, ідеалів, та емоцій. Вона об'єднує покоління, утверджує національну свідомість та сприяє розкриттю та розвитку мови. Однак, для того щоб українська книга трималася на високому рівні конкурентоспроможності, потрібна системна підтримка та розвиток.

У травні 2021 року відбувся форум, ініційований Рухом «Простір свободи» і ГО «Український світ», що отримав назву «Українська книжкова революція». На цій події були присутні представники книговидавничого бізнесу, громадськості, письменники, розповсюджувачі книг та народні депутати. Організатори Форуму ставили собі за мету об'єднати зусилля представників громадськості, літераторів, влади та підприємців з метою розпочати спільні ініціативи, спрямовані на стимулювання формування потужного та самодостатнього українського книжкового ринку.

Присутній на заході Антон Мартинов висловив думку, що «Книжкова торгівля породжує емоцію контакту з книжкою, а потім іще раз породжує емоцію повторного контакту, і якщо ми не розвиватимемо як офлайн, так і онлайн книжкову торгівлю — на жаль, ми не маємо майбутнього. Також нам необхідно оновити асортимент, щоб українці могли читати все з найсучаснішого, що виходить на Заході. І виховати свою плеяду авторів, щоб вони створювали контент, який потім зможемо експортувати на весь світ»[21].

Письменниця Оксана Забужко вважає, що пандемія коронавірусу оголила проблеми книжкової індустрії у глобальному масштабі. «У Німеччині, наприклад, книгарні були відкриті під час усіх локдаунів на рівні з продуктовими магазинами. Усі північні країни дали колосальні державні

дотації видавничому дистрибуційному сектору. За західним поребриком люди рятують своє книговидання від пандемії, а нам його треба рятувати в кілька поверхів. Але пандемія є приводом встати на повний зріст і спитати, де ж наша компенсація.»[21].

Генеральний директор видавництва «Ранок» висловив своє бачення ситуації, а також запропонував одне із можливих рішень проблеми: «Щоб урятувати книгарні, можна застосувати такий механізм як книжковий рибейт, тобто часткове відшкодування оренди книгарням. Що це допоможе вирішити? Легалізація ринку — буде офіційна статистика, бо це продажі через касові апарати. Ми розв'яжемо проблему з контрафактом і піратською продукцією, бо офіційні книгарні працюють з офіційними постачальниками. Тож є сенс розвивати книгарні, зробити їх сучасними, модерновими, куди схочеться заходити й проводити там час»[21].

Власник мережі книгарень «Книгарня Є» Роман Цуприк вважає, що «Змінити ситуацію можна лише одним чином: щоб був український книговидавничий бізнес, треба збільшити ринок. Бізнесмени добре знають, що збільшення ринку є ключовою передумовою для здійснення інвестицій. Саме тому так важливо зробити книготорговельну сферу привабливою для бізнесу. Держава має створити умови, наприклад, за принципом зеленої енергетики, щоб бізнесмени знали, що в них на певних умовах стовідсотково буде субсидія»[21].

Також у 2021 році, за ініціативою Мар'яни Савки, в рамках фестивалю «Coffee, Books & Vintage» проведено дискусію, де протягом двох днів гості обговорювали стан книжкової сфери та аналізували контекст нагальних проблем і можливостей, які стоять перед українськими видавцями та суспільством.

Учасниками стали представники різних книжкових видавництв України: Іван Малкович («Абабагаламага»), Олександр Красовицький («Фоліо»), Владислав Кириченко («Наш Формат»), Віктор Круглов («Ранок»), Юлія Орлова («Віват»), Ярослав Маринович («КМ-Букс»), Олександра

Коваль(директорка Українського інституту книги) і Олександр Афонін(президент «Української асоціації книговидавців та розповсюджувачів»). Кожен з присутніх висловив власну думку щодо стану книжкової індустрії і наголосив на проблемах, що, на їх думку, треба якнайшвидше вирішити.

Представники звернули увагу на таку проблему як відсутність співпраці та прозорого діалогу в межах професійної спільноти. Саме під час пандемії найбільш відчулося, що форма існування «сам за себе» вже вичерпала себе і потребує негайної трансформації.

Наприклад, питання регулювання і встановлення цін на книжки, це одне з того, що видавці мають вирішувати разом. Ціноутворення стає рішенням для двох проблем, з якими стикаються видавці: перша це зростання витрат, а друга - складнощі з дистрибуцією. У 2021 році витрати на підготовку нових тиражів стрімко зростають, тоді як бажання покупців придбати книги за вищою ціною обмежене. Однак питання підвищення ціни на книгу завжди було болючим для українських читачів і може призвести до втрати видавництвами своєї аудиторії.

Ця проблема ціноутворення стикається і з іншим викликом українського книжкового видавництва, що пов'язаний з діями великих книжкових дистриб'юторів. Основна мета дистриб'юторів - збільшити продажі, і їхній бізнес не обтяжений проблемами поліграфії. Це природне зіткнення інтересів у бізнес-середовищі, де різні учасники можуть опинитися в ситуаціях, коли здобуток одних означає втрату для інших.

Тому одним із ключових завдань українських видавців у захисті своїх інтересів є пошук спільної стратегії щодо агресивної маркетингової моделі деяких українських дистриб'юторів. Наприклад, це може бути вирішено шляхом встановлення цінової політики на законодавчому рівні або узгодженням домовленостей щодо включення ціни на книжці, що унеможливить дистриб'юторам продавати книги зі збитком для видавництв.

Владислав Кириченко: «Я хочу поговорити про бізнес-складову нашої справи, адже окрім місійності книговидання для держави і нації, все це також є бізнесом. І в цьому контексті маємо проблеми з інтернет-дистриб'юторами, які акційно дають кожну третю книжку безкоштовно. Через онлайн-дистриб'юторів видавці за минулий рік роздали грошей майже вдвічі більше, аніж держава дала самим видавцям. Для чого давати видавцям гроші, якщо вони надрукують за них багато книжок, а потім частину роздадуть безкоштовно? Я вважаю, що видавці теж винні у ситуації, яка склалася»[25].

Також подібна політика великих дистриб'юторів, спрямована на масовий продаж книг та зниження цін, ставить під загрозу не лише інтереси видавництва, але й існування малих розповсюджувачів, зокрема у невеликих містах, де можуть існувати лише одна-дві приватні книгарні. Після примусового закриття на декілька місяців у 2020 році багато з цих книгарень не відновили свою діяльність, а подальші маркетингові пропозиції інтернет-дистриб'юторів стали головним фактором, який змусив читачів змінити свої звички та перейти на інші способи придбання книг.

Поряд з підтримкою малих книгарень, як важливих учасників книжкового ринку, державне регулювання також повинно спрямовуватися на контроль за розповсюдженням книг. Оглядаючи досвід європейського та світового книжкового ринку, можна легко виявити те, чого не вистачає українським реаліям для сприятливішого розвитку книжкової мережі. Особливу увагу слід приділити регулюванню умов ринку державою, включаючи контроль над ввезенням іноземних книг та боротьбу з піратством. Розуміння важливості цих заходів можна отримати, розглянувши приклади державного регулювання внутрішнього книжкового ринку у різних країнах світу.

На сьогодні існують декілька відомих моделей, які ілюструють функціонування книжкових ринків. По-перше, це модель контролю державної монополії та моніторингу розповсюдження та співвідношення власної та імпортованої літератури. Така модель є найпоширенішою в Європі та Америці. Наприклад, англійські видавці не можуть виправдати американський ринок (і

навпаки) через певні нормативні обмеження, навіть за наявності спільної мови споживачів.

З іншого боку, існують чітко встановлені процеси контролю та розповсюдження в межах німецькомовного ринку між Австрією, Німеччиною та Швейцарією, де дистрибуція книг є більш гнучкою, а простір цих держав належить до єдиної правової зони.

Контролюючи передусім кількість імпортованих книг, держава сприятиме економічному зростанню української книжкової сфери. З іншого боку, підтримка малих книгарень допоможе створити легальні ринки збуту, що зменшить обсяги піратства. Також, підтримка малих книгорозповсюджувачів дозволить створити більш сприятливі умови для всіх українських дистриб'юторів. У нинішній ситуації понад 90% продажів реалізуються через великі онлайн-крамниці, які використовують агресивні маркетингові стратегії, що завдають шкоди як видавцям, так і іншим розповсюджувачам.

Також на дискусійному обговоренні було піднято питання про діяльність бібліотек. Вважаючи, що держава має починатися з бібліотеки, Олександра Коваль пояснила важливість започаткованої Українським Інститутом Книги (УІК) стратегії оновлення бібліотек, які досі переважно укомплектовані радянськими книгами (до 70%), чим і не приваблюють читачів. Тому заповнити фонди місцевих бібліотек сучасними українськими книжками – це спосіб приблизитися до потенційного читача, який поки не має звички купувати і читати книжки[25].

Підкреслення важливості наповнення бібліотек цінними книгами є ключовим елементом будь-якої стратегії промоції бібліотек та повернення до них читачів. Це не лише необхідний крок для того, щоб зробити майбутню промоцію ефективною, але й спосіб спростувати міф про застарілість бібліотек. Заповнення місцевих бібліотек цінними книгами не лише сприяє вихованню молодого покоління, але й забезпечує доступність літератури у місцях, де купівельна спроможність населення невелика. Таким чином, це сприяє розвитку суспільства та збагаченню культурного середовища.

Отже, описана дискусія яскраво продемонструвала проблеми книжкової сфери, які стосуються не лише прибутку видавців, а й мають великий вплив на всю книжкову галузь та споживачів продукту. Об'єднавши зусилля видавців, які мають бажання бачити свою галузь процвітаючою в довгостроковій перспективі, вони зможуть створити не лише комфортні та гарантовані державою умови для розвитку бізнес-екосистеми, а й забезпечити можливість всім учасникам книжкового ринку розвиватися прозоро та послідовно. Такий спільний підхід дозволить забезпечити сталість та динаміку розвитку галузі, а також забезпечить більш широкий доступ до якісної літератури для читачів усієї країни.

Організатор дискусії Мар'яна Савка змогла донести до присутніх головну мету зібрання - потребу у створенні спільної стратегії, яка об'єднає зусилля всіх зацікавлених сторін, що є надзвичайно важливим для зміни поточного стану речей у книжковій сфері. Ця стратегія має на меті привернути увагу держави та небайдужої громадськості, щоб змінити підходи до ведення бізнесу в цій галузі та розширити коло читаючої аудиторії. Лише шляхом спільних зусиль стане можливим висловити пропозиції щодо нових методів розвитку книжкового бізнесу, впровадження інноваційних підходів та створення сприятливих умов для розвитку культури читання. Тільки спільна дія зможе допомогти досягти значного прогресу та позитивних змін у книжковій сфері. Український інститут книги - державна установа при Міністерстві культури та інформаційної політики України, спрямована на формування державної політики у книжковій галузі, промоцію книгочитання в Україні, підтримку книговидавничої справи, стимулювання перекладацької діяльності та популяризацію української літератури за кордоном.

Ще у 2016 році Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» наділяв Український інститут книги низкою функцій, спрямованих на реалізацію програм державної підтримки книговидавничої справи, серед яких:

- створення і реалізація проєктів та програм популяризації української літератури в Україні та за кордоном;
- організація та проведення конкурсів, зокрема надання премій, стипендій їхнім переможцям;
- координація та організація всеукраїнських і міжнародних заходів, виставок, ярмарків, фестивалів, конкурсів, семінарів, конференцій, акцій, подій тощо;
- створення і підтримка електронних ресурсів для популяризації української літератури;
- сприяння розвитку бібліотечної справи та інше.

Але вже 11.01.2023 Український інститут книги був вимушений публічно заявити про неможливість реалізації програм субсидіювання книгарень та видавання сертифікатів на книжки у зв'язку з відсутністю коштів на їхню реалізацію. Отже, знову проблема державного фінансування постає доволі гостро.

У 2023 році Кабінетом Міністрів України було затверджено Стратегію розвитку читання під назвою «Читання як життєва стратегія» на 2023-2032 роки. Метою її є створення умов для формування звички і потреби в читанні у всіх українців, що, за словами Міністерства культури та інформаційної політики, є складовою гуманітарної безпеки нашої держави. Тобто, Стратегія націлена на вирішення проблеми з відсутністю бажання та мотивації читати в українського суспільства.

Реалізація цієї стратегії буде відбуватися за двома напрямками[24]:

- «Підтримка та розвиток книжкової екосистеми», в результаті якого читачі матимуть доступ до якісної різножанрової книги, насамперед українськомовної, у різних форматах відповідно до потреб;
- «Формування звички і потреби в читанні», в результаті якого люди і спільноти обиратимуть читання як свідому та регулярну практику для дозвілля, навчання та розвитку.

Моніторинг та оцінку виконання Стратегії буде проводити Міністерство культури та інформаційної політики, враховуючи участь представників державних та місцевих органів влади, громадських організацій та наукових установ.

Результатом цієї програми мають стати передумови розвитку книжкової екосистеми як ринкового сектору креативних індустрій. Реалізація проходитиме в три етапи і у 2032 році вищевказаний сектор повинен генерувати достатню кількість якісної літератури державною мовою і населення має рівний доступ до книги, незалежно від свого місця проживання і матеріального достатку. Суспільство має свідомо обирати читання для проведення свого дозвілля, буде це відпочинок чи саморозвиток – найкраще це відбудеться шляхом прочитання книги.

Отже, ці два підрозділи висвітлили основні проблеми індустрії книг в Україні, а також бачення шляхів вирішення цих проблем від видавців. Розглянули Стратегію Кабінету Міністрів України, яка має покращити стан читання в нашій державі.

3.3 Сучасний стан «книжкової ідентичності»(на прикладі діяльності Українського інституту книги та «Мистецького Арсеналу»)

У цьому підрозділі розглянемо сучасну діяльність книжкової індустрії, загалом на такій організації як Український інститут книги, а також на фестивалі «Книжковий Арсенал», що щорічно проходить у Києві. Крім цього розглянемо і деякі інші події, пов'язані з українською книгою і її популяризацією в цілому.

Український Інститут Книги (УІК) - це некомерційна організація, метою якої є підтримка та розвиток книжкової галузі в Україні. Інститут працює над різними проєктами, спрямованими на підвищення читацької активності, популяризацію української літератури, підтримку видавців та авторів, а також розвиток книжкової інфраструктури країни. УІК організовує літературні

заходи, фестивалі книги, конкурси, виставки та інші ініціативи, спрямовані на сприяння розвитку культури читання та літературної сфери в Україні.

Український Інститут Книги є ключовим аспектом у формуванні культурного простору України, спрямовуючи свою увагу на такі моменти популяризації читання, як:

1. **Підтримка українських видавців та авторів:** Інститут активно працює над забезпеченням підтримки українських видавців, щоб допомогти їм зберегти та розвивати книжковий ринок в Україні.
2. **Розвиток читацької культури:** Інститут організовує заходи та програми, спрямовані на підвищення інтересу до читання серед різних груп населення, зокрема серед дітей та молоді.
3. **Літературні заходи та фестивалі:** УІК організовує літературні заходи, фестивалі книги, літературні конкурси та інші події, які об'єднують читачів, письменників, видавців та інших учасників книжкового світу.
4. **Міжнародна співпраця:** Інститут співпрацює з міжнародними партнерами та організаціями з метою обміну досвідом та спільного проведення проєктів у сфері книговидавництва та культурної спадщини.

Український Інститут Книги відіграє важливу роль у розвитку культурного життя України та сприяє популяризації української літератури як в межах країни, так і за її межами.

До 2022 року, Український інститут книги проводив промоції читання. У 2021 році в рамках цієї програми відбувся ряд заходів, спрямованих на популяризацію та просування української книги, і також підтримку авторів та видавців.

У 2021 році відбулася перша церемонія вручення премії Drahomán Prize, яка відзначила Клаудію Дате, яка є перекладачкою з української мови на німецьку та координаторкою проєкту з літературного перекладу в Тьобінгенському університеті. Її номінували за переклади на німецьку мову поетичної збірки Сергія Жадана «Антенa»(видавництво Suhrkamp) та роману Олексія Чупи «Казки мого бомбосховища» (видавництво Haymon Verlag).

Премія Drahoan Prize була заснована у 2020 році спільними зусиллями Українського Інституту Книги, Українського Інституту та Українського ПЕН-клубу. Ця відзнака призначена для визнання перекладачів з української мови на мови світу. Вона відкрита для перекладачів з будь-якої країни, у доробку яких принаймні один перекладений та опублікований художній або документальний твір.

Також на східних областях країни, разом з благодійним фондом Сергія Жадана, були проведені літературні зустрічі «Читай-пиши». Конкурс заснували Благодійний фонд Сергія Жадана та простір дитячого читання BaraBooka, з 2020 його співорганізатором є Український Інститут книги, а з 2021 — і видавництво Vivat. Постійні партнери — фонди Ukraine Charity і Razom for Ukraine та агенція Bagels & Letters. Серед журі конкурсу були відомі особистості писемного світу, як Сергій Жадан, Андрій Курков, Анастасія Музиченко, Ірина Славінська, Ганна Улюра. Мета зустрічей та конкурсу рецензій, організованих в межах проєкту, – зацікавити дітей сучасним літературним процесом, адже щоб взяти участь, необхідно прочитати українську книгу та написати на неї рецензію.

Також у 2021 році Інститут став співорганізатором X фестивалю «Книжковий Арсенал». Український інститут книги представив «Стратегію розвитку читання 2021-2025: подальші кроки», тренінг «Що таке ОНІКС (ONIX) і для чого він потрібен бібліотекам та видавцям» і перформанс за участі провідних українських дитячих авторів (спільно з «BaraBooka»).

У співавторстві з ТОВ «Мегого», Український інститут книги ще у 2020 році розпочав Всеукраїнську інформаційно-просвітницьку акцію «365 казок на ніч». Головна ціль вказаної акції - популяризація читання серед наймолодших читачів: дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Також стимулювання батьків, учителів молодших класів та вихователів дошкільних закладів до прослуховування з дітьми аудіо казок українською мовою та виконання додаткових завдань, щоб розвивати у них читацькі навички. Результатом цієї акції стали шістдесят інтерактивних аудіо казок, які були розділені на три

тематичні блоки: «Природа», «Знання» і «Герої». Кожен блок включав тексти казок, що відповідали віковим особливостям та інтересам молодших читачів.

У рамках Міжнародного книжкового фестивалю Book Space, Український інститут книги провів Всеукраїнську акцію промоції читання «Книжковий клуб: читачі». На цьому фестивалі, Інститут книги організував дві цікаві події: дискусію «Читач майбутнього», яка розглядала вплив сучасних технологій та викликів на свідомість читача, і захід на тему «Успішні інституційні колаборації: Drahomán Prize», де представники трьох інституцій поділилися результатами спільної роботи у рамках перекладацької премії Drahomán Prize.

Цей фестиваль, який відбувався у Дніпрі у вересні 2021 року, був важливою подією для міста, сприяючи розвитку культурного та освітнього середовища місцевої громади. Інститут книги взяв активну участь у цій ініціативі, спільно з організаторами реалізуючи два цікаві заходи: дискусію про майбутнє читача та презентацію успішних спільних проєктів.

Окрім офлайн-подій, Український інститут книги також проводить і онлайн-заходи. Наприклад цього ж року в рамках промоції читання проведено Професійну програму для агентів книжкової екосистеми «Книжковий клуб: бібліотекарі» та Мандрівний літературно-мистецький фестиваль «Подорож із Лесею до моря». Перший захід проведено у співorganizаторстві з Громадською організацією «Культурно-видавничий проєкт «Книжка року» і мав на меті вичерпно продемонструвати розмаїття українського книжкового ринку та представити бібліотекарям і широкій аудиторії читачів рейтинг «Кращі книжки півріччя». Український Інститут Книги підготував відео, що містить інформацію про книжки, що були відібрані у восьми різних номінаціях. Ця інформація подана у популярному та доступному форматі з метою привернення уваги до результатів Всеукраїнського рейтингу «Книжка року» та просвітницької діяльності Інституту. Результати цієї програми можуть бути використані у бібліотеках для презентації книжкових новинок 2021 року.

«Подорож із Лесею до моря», ініційована УІК до 150-річчя з дня народження Лесі Українки. Мета Фестивалю полягала у заохоченні

зацікавленості серед учнів середньої та старшої школи, педагогів та всіх, хто працює з цією аудиторією, у сучасні українські літературні проекти, зокрема художні тексти. Це досягалося шляхом обговорення спільних тем сучасної літератури та класики, такої як Леся Українка. Фестиваль також мав на меті привернути увагу до постаті письменниці як молодої 17-річної дівчини, чий особисті та громадянські переживання та шляхи подолання викликають відгук у молодого покоління сьогодення. У співавторстві з театром «Гармидер», театральною студією «ДогориДригом» та мистецьким об'єднанням «Стендаль», провели цей захід, де за основу була взята перша поетична збірка 17-річної Лесі, яка описує її подорож з Волині до моря та відображає рефлексії про велич української краси. Мандрівний фестиваль привернув увагу до постаті цієї юної письменниці та сучасних інтерпретацій її творчих досягнень. Також він надав можливість для рефлексії над творчістю Лесі серед підлітків та молоді України за допомогою постановки вистави-перформансу «Я – Леся». Ця постановка допомогла змінити стереотипні уявлення про Лесю Українку, які склалися в шкільні роки.

У 2023 році відбувся також щорічний Національний тиждень читання. Ця Всеукраїнська інформаційно-просвітницька акція має на меті консолідацію українського суспільства навколо читання як життєвої стратегії.

Того року Акція проходила під гаслом «Бути своїми», в яке вкладено безліч сенсів і практичного змісту. Український інститут книги переконаний, що читання важливих книжок сприяє єднанню українського народу, формуванню нашої ідентичності, збереженню культурно-мовної спадщини держави. «Читання є важливим у час миру і добробуту, але ще важливішим – у часи випробувань, які випали на нашу долю через війну. Книжки можуть стати нашим захистом і нашою зброєю, друзями і порадиниками, вчителями і лікарями. За допомогою Акції ми хочемо привернути увагу до важливості і приємності читання, надихнути українців відвідати бібліотеку чи книгарню»[26]. У фокусі події постать Миколи Хвильового, 130 років від дня народження якого відзначається 13-го грудня.

Результати Український інститут книги висвітлив на своєму офіційному сайті. Вони вважають, що мета акції - насамперед об'єднавча: згуртувати українців навколо читання як життєвої практики, була досягнута, адже до Національного тижня читання долучилися понад 3500 шкіл та бібліотек по всій Україні, а охоплення аудиторії у соцмережах Українського інституту книги — понад 250 тис. Згадок у ЗМІ — більше ніж 16 тис., дописів за тематичними хештегами #тижденьчитання2023 #бутисвоїми — понад 14 тис.

Серед амбасадорів та амбасадорок цього заходу були понад 100 лідерів громадської думки, серед яких — Даніела Заюшкіна, Дмитро Крапивенко, Наталка Ворожбит, Юлія Саніна, Римма Зюбіна, Вадим Карп'як, Галина Крук, Артур Пройдаков, Олена Гусейнова, Ірена Карпа, Остап Українець, Анна Новосад, Соня Сотник, Наталка Діденко, Олеся Жураківська, Марія Бурмака, Оленка Северенчук, Христина Соловій, Сергій Квіт та ін. За їх допомогою вдалося охопити понад 5 млн читачів. Кураторкою цієї активності стала поетка та культурна менеджерка Тетяна Власова. Також до Національного тижня читання долучилися команди PEN Ukraine, Ukraïner, Читомо, Літосвіти, Барабуки, Львів — місто літератури ЮНЕСКО, Харківського Літмузею, Дому Франка, Благодійного фонду SavED, Аспен Інституту, Теплого міста, Армії ФМ, Після тиші та інші.

Наприклад, військовослужбовець ЗСУ, журналіст Дмитро Крапивенко у своєму Facebook поділився, що війна — це тяж час для читання: *«Воно заспокоює нерви, допомагає відволіктися і дає нові знання, і так... Дарує насолоду, як було сказано раніше. От на цьому фото я читаю у бліндажі, коли на кілька години увімкнули генератор. А що робити, коли не на чергуванні, поїв і зброя начищена? Читати! У мене в рюкзаку завжди є місце для книжечки. Пам'ятаю, навіть влаштовував своєрідний буккросинг: відправляв друзям у тил прочитану книгу, а вони мені надсилали Новою поштою свіжі. В учебці і на полігоні встигав прочитати багато, на фронті — по мірі можливості, техніка читання, зрозуміло, падала»[26].*

А акторка Олеся Жураківська згадала миттєвості дитинства, пов'язані з читанням: *«Перше, що бачиш, коли відкриваєш двері моєї домівки: стіну від долу до самісінької стелі заставлену книжками. Тут живуть унікальні перечитані мною з десятків разів, є дві підписані й подаровані моїм дідусем, директором школи, батьком мого тата Василем Васильовичем моїй мамі, переможниці шкільного конкурсу читців... Образ батька у зеленому кріслі з книгою в руках, голос мамі, що читає книжки нам з сестрою це найтепліші спогади мого дитинства»*[26].

Поза програмними заходами, що відбулися в Одесі, Києві, Львові, Хмельницькому, Луцьку та Харкові, було проведено низку заходів, присвячених тижню читання, у різних куточках України. В цій ініціативі долучилися бібліотеки, видавництва, мистецькі організації, загальноосвітні та вищі навчальні заклади, такі як Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національний університет «Острозька академія», Український Державний Університет імені Михайла Драгоманова, та Київський Університет імені Бориса Грінченка. Ця ініціатива охопила великі міста, сотні сіл і малих містечок, а також прифронтові території, і спільно з організаторами була спрямована на підвищення інтересу до читання.

Зокрема, 7-го грудня в деокупованому селі Богданівка на Київщині в рамках Національного тижня читання відбулася зустріч на тему «Як читати, навчати й навчатися під час війни». Запрошені спікери, серед яких були Тетяна Стус, письменниця та засновниця проекту підтримки дитячого читання "BaraBooka", керівниця лабораторії дитячого читання Національної академії наук України, Анна Новосад, голова благодійного фонду SavED, який відновлює доступ до освіти в громадах, що постраждали від війни, Людмила Дейко, директорка Богданівської гімназії, та Ольга Русіна, дитяча письменниця, обговорили вплив війни на освіту в Україні.

Щодо 2024 року, то у березні відбувся перший тиждень читання, присвячений читанню поезії. В Українському інституті книги переконані, що Тиждень поезії є гарною можливістю відзначити роль поетів і поетичного слова

в культурі, особливо під час війни, адже поезія як форма літератури реагує на події найпершою[26].

Темою тижня поезії у 2024 році став «Дім», а гаслом обрано рядок з вірша сучасної української поетеси Ірини Шувалової – «Ріки незмінно течуть додому». Візуальна частина заходу включала фрагмент однієї з картин циклу «Сни про дім» відомого воїна, поета й художника Валерія Пузіка.

Поняття «дім» для кожного українця і українки має особливе, навіть сакральне значення. Для нас «дім» символізує повернення і чекання, безмежну віру в тих, хто бореться за нього. Це місце, де завжди є світло, що гріє, навіть якщо вас розділяють тисячі кілометрів. «Дім» - це почуття належності до чогось більшого, до родини. «Дім» - це Україна.

Національний тиждень читання саме поезії у 2024 році був проведений вперше. До цієї події приєдналась не лише Україна, а й інші країни, тож загалом було проведено більше 900 заходів, зокрема у Бельгії, Італії, Португалії, Литві, Нідерландах, Німеччині, Південній Кореї, Польщі, Словаччині, Чехії, Грузії, Франції, США.

З метою популяризації поезії у цифровому форматі, запущено два спецпроекти з просування української літератури. Перший проект, створений у співпраці з медіасервісом MEGOGO, присвячений класичній поезії, розстріляному відродженню, шістдесятникам та постмодерністам. Плейлист «[M] Поезія» перенесе кожного слухача у світ поетичного слова. Другий спецпроект Інституту запущений у співпраці з соціальною мережею про книги LitCom. Це партнерство подарувало українцям Аудіоантологію сучасної української поезії «доДому», яка містить понад 30 текстів, присвячених концепту дому: відчуттям затишку і важливості родинної пам'яті до особистих тривог через небезпеку його втрати та туги за ним. Антологія «доДому» доступна для безкоштовного прослуховування в мобільному застосунку LitCom для Android та iOS.

Під час тижня поезії відбувся марафон військової поезії, спрямований на привернення уваги до творчості авторів та авторок, які зараз захищають нашу

країну в лавах Збройних Сил України. Координаторкою цього марафону стала українська поетка та культурна менеджерка Тетяна Власова. Заходи марафону відбувалися у соціальних мережах Facebook та Instagram. Ця акція була проведена в партнерстві з літературною агенцією OVO. До популяризації поезії військових долучилися такі відомі особистості, як Даніела Заюшкіна, Jamala, Марічка Бурмака, Римма Зюбіна, Андрій Хливнюк, Павло Казарін, Ірма Вітовська, Ірина Цілик, Сергій Жадан, Тамара Горіха-Зерня та інші.

Також розглянемо міжнародну діяльність Інституту, адже це теж важлива складова життя книги. 2024 рік виявився насиченим на події міжнародного рівня. Так, наприклад, в Італії у квітні відбувся Болонський ярмарок дитячої книги. Ярмарок в Болоньї в цьому році зібрав 31 735 відвідувачів, що на 10% більше, ніж у 2023 році. Цього року почесним гостем стала Словенія.

Національний стенд України, організований Українським інститутом книги, представили 20 видавництв. Серед них були Маміно, Віват, Моя книжкова полиця, Читаріум, Tuachu, НК-Богдан, Книги 21, Видавництво «Жорж», ІРІО, Видавництво Старого Лева, Видавництво Видавництво, Каламар, Ранок, АССА, Парасоля, проєкт Better Time Stories, Вільний вітер, Крокус, Мала академія наук України та Літературна агенція OVO. Дизайн українського національного стенду був заснований на ілюстраціях Олександра Шатохіна з «тихої книжки» «Жовтий метелик», що видана у Видавництві Старого Лева.

У рамках ярмарку 9 квітня відбулася подія «Tales of EUkraine: intermediate results», в якій взяли участь заступниця директорки Українського інституту книги з питань міжнародної співпраці Олена Одинока, заступник директора Федерації європейських видавців Енріко Туррін, провідна редакторка видавництва Vivat Олена Рибка та співзасновник проєкту Better Time Stories Андрій Шмигельський. Учасники обговорювали важливість підтримки книговидання в Україні під час війни, роль двомовних книг для найменших читачів, які були змушені переїхати за кордон через російську агресію. Також

обговорювалося створення українськими видавцями книг для дітей навіть у Харкові, який постійно обстрілюється Росією.

У межах Болонського ярмарку дитячої книги діяла ініціатива Talking Pictures-2024, організована Bolognabookplus у співпраці з Книжковим Арсеналом. Це колекція, сформована з 54 українських візуальних видань для дорослої аудиторії. З усіх учасників міжнародне журі обрало переможця, яким став «Telegraf» від Projector Publishing & Store. Спеціальні відзнаки отримали «NIKIFOR / НИКИФОР» Мирослави Мудрак від Видавництва РОДОВІД та Українського Музею у Нью-Йорку (2023), «Бог свободи» Юлії Мусаковської від Видавництва Старого Лева (2021) і «Hometown» Руслани Ключко, самвидав (2023).

Заступниця директорки Українського інституту книги з питань міжнародної співпраці Олена Одинока зазначає: *«Цього року на Болонському ярмарку дуже активно проходили зустрічі українських видавців із іноземними партнерами, не лише на національному стенді, а й на партнерських. Це означає, що українське книговидання помітне, видиме і найголовніше — на високому рівні»*[26].

Шеф-редакторка харківського видавництва Vivat Олена Рибка розповіла, що цього року на Болонському ярмарку дитячої книги їм вдалося провести понад 100 зустрічей, замість 80 запланованих: *«Не останню роль у цьому відіграла й наявність національного стенду, можливість погортати книжки й визначитись із пріоритетами. Особливу увагу привертали книжки про пригоди літачків, створені у взаємодії з ДП «Антонов», кумедні «Казки навиворі» Каті Сіль, терапевтична «Моя мама — гора» Христі Венгринюк, зворушлива «Ведмежуня мандрує в Карпати» Світлани Стретович. Для українських видавців можливість побачити світові тренди в тематиці, оформленні, запитах різних аудиторій надзвичайно цінні, як і можливість нагадати про важливість підтримки України»*[26].

У німецькому Лейпцизі відбувся Лейпцизький книжковий ярмарок, де Україна взяла участь із національним стендом, організованим Українським

інститутом книги: свої книги представили 11 видавництв із понад 15 книжковими новинками (Час Змін Інформ, Час майстрів, Білка, Саміт-книга, АССА, Видавництво Старого Лева, Наш Формат, Вільний Вітер, Парасоля та проєкт Better Time Stories).

Як повідомляє УІК Суспільному, цього року Лейпцизький книжковий ярмарок загалом відвідало 276 тисяч людей, серед яких 55 тисяч професійних діячів книжкової сфери. А до українського стенда завітало більш ніж 5 тисяч відвідувачів[27].

Всього між українськими видавцями та їхніми іноземними партнерами відбулося близько 100 зустрічей. Зокрема, інститут зустрівся з партнерськими організаціями з країн ЄС.

«Український інститут книги, організовуючи національні стенди на міжнародних ярмарках, ставить насамперед такі цілі: присутність України в міжнародному середовищі, створення майданчика для представлення українських видавців світові, пошук іноземних партнерів для створення проєктів з популяризації читання, зокрема української літератури. Участь у міжнародних заходах важлива для підтримки вже напрацьованих зв'язків та партнерств».[27]

Також у кейсі благодійних проєктів Українського інституту книги є проєкти під назвою «Іноземна книжкова полиця», покликані поглибити книжкову співпрацю з країнами Європи. Ці полиці містять в переклади іноземної класики і сучасної творчості для різних вікових категорій. Так, наприклад для «Польської книжкової полиці» було надруковано і доставлено 1500 комплектів книжок, що знайшли своє місце на полицях бібліотек-учасниць. Завідувачка Гостомельською Публічною бібліотекою (Київська область, Бучанський район, смт. Гостомель) Зоя Мілевська розповідає про Польську книжкову полицю так: *«Коли ми зробили викладку Польської полиці, наші відвідувачі були дуже раді, адже в нашому селищі понад 300 сімей (це діти, онуки та правнуки) мають польське коріння. Відвідувачі запитують книги польських авторів, тому ми вдячні всім, хто допоміг*

поповнити Польську полицку в нашій бібліотеці»[26]. У 2024 році також в стінах бібліотек має з'явитися і «Німецька книжкова полиця» за таким же принципом дії. Українці побачать переклад таких видатних авторів як Бертольд Брехт, Кант, Даніель Кельман, Бов Б'єрг, Томас Манн та інших. «Німецька полиця», на відміну від «Польської» зосереджена більше на дорослій аудиторії.

Отже, діяльність Українського інституту книги на сьогоднішній день є доволі розгорнутою і охоплює різні можливі напрямки промоції читання серед українців. Проектна діяльність Інституту є важливою заради популяризації української книги як на території нашої держави, так і закордоном.

Перейдемо до аналізу фестивалю «Книжковий Арсенал». У 2011 році відбулося перше проведення Міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал». Його першою кураторкою стала Ольга Жук, а технічною директоркою — Юлія Лесечко. З того часу фестиваль відвідали майже пів тисячі відомих міжнародних авторів з понад пів сотні країн. Щороку близько 200 українських видавництв демонструють свої видання на виставці-ярмарку. Різні роки фестивалю відзначалися за участю в запрошених кураторів фокусних тем та окремих програм, серед яких були такі відомі особистості як Оксана Забужко, Сергій Жадан, Андрій Курков, Любов Морозова, Алла Загайкевич, Ірина Славінська та інші.

У березні 2019 року Міжнародний фестиваль «Книжковий Арсенал» був визнаний найкращим літературним заходом року на Лондонському книжковому ярмарку.

Це щорічний проект, що відбувається в Мистецькому арсеналі у Києві. Він відзначається своєю величезною культурною інтенсивністю, де об'єднуються книжкова, літературна і мистецька сцени. Тут виникають та обговорюються ключові аспекти людського існування, а також питання, які стосуються суспільства і культури. Цей захід мотивує учасників та відвідувачів активно діяти та займати позицію.

Головна місія - створювати такі взаємодії між людьми, спільнотами, інституціями, коли поєднання естетичного переживання та інтелектуального

включення в контексті книги посилює спроможність людини та суспільства[28].

Цілі книжкового арсеналу:[28]

1. Створювати дружній простір (офлайн та онлайн) для взаємодії між людьми, спільнотами, інституціями та репрезентації книги в усіх її проявах.
2. Стимулювати якісний розвиток і взаємодію книжкової, літературної, мистецької сцен.
3. Проблематизувати і осмислювати вагомі питання людини, суспільства і культури.
4. Інтегрувати українську і міжнародну книжкову та літературну спільноти.

Цьогорічний, дванадцятий, фестиваль книжки відбудеться 30.05-02.06(*дані з офіційного сайту «Мистецького Арсеналу»*). Складатиметься з двох частин – програмної та книжкового ярмарку. Генеральна директорка «Мистецького арсеналу» Олеся Островська-Люта зауважує, що культура допомагає формувати міжнародну коаліцію на підтримку України. Саме тому, КА *«створює живильне середовище, в якому народжується нове і важливе, де обговорюється складне і гоїться болюче»*[28].

Видавництва та книгарні матимуть можливість взяти участь у різних секціях, таких як «Арткнига», «Художня книга», «Нонфікшн», «Література для дітей і підлітків», «Мальописи».

«Книжковий Арсенал» віддаватиме центральну увагу книгам про війну, виданим після 2014 року, а також виданням, створеним ветеранами та членами їхніх родин. Ці книги будуть представлені у спеціальному просторі під назвою «Вітрина новинок».

«Життя на межі» — фокус-тема і основна метафора XII Книжкового Арсеналу, яку куратори(Тетяна Огаркова та Володимир Єрмоленко) розкривають у своєму есеї.

Кураторкою Літературної програми Книжкового Арсеналу 2024 стала радіоведуча, радіопродюсерка та письменниця Олена Гусейнова.

Під час Книжкового Арсеналу також відбудеться Програма для/про дітей та підлітків. Її роботу куруватиме письменниця, журналістка, перекладачка, авторка книжок для дітей та підлітків Ольга Русіна.

Зі спеціальною програмою XII Книжковий Арсенал прийматиме Літературний фестиваль «П'ятий Харків». Ця програма буде організована у співпраці з Харківським Літературним Музеєм. Куруватиме програму літературний критик, літературознавець, лектор, куратор мистецьких проєктів Євгеній Стасіневич.

Спеціальну програму подій на цьогорічному Книжковому Арсеналі вдруге представить Український ПЕН.

Під кураторством Оксани Карп'юк відбудеться Професійна програма, що стане майданчиком для галузевих дискусій, обміну досвідом і пошуку вдалих рішень.

Також на Книжковому Арсеналі будуть представлені окремі події від видавців.[28]

Книжковий Арсенал — 2024 відбувається також за фінансової підтримки Державного міністерства культури та ЗМІ Німеччини в межах проєкту «Взаємообмін між німецькими та українськими літературними і книжковими секторами».

Проєкт покликаний підтримати діяльність українських авторів, видавців та медіа-професіоналів через серію індивідуальних проєктів, а також напрацювати базу знань та розуміння української культури та історії у Німеччині. Відповідає за реалізацію проєкту Асоціація німецьких видавців та книготорговців в тісній співпраці з такими інституціями, як Франкфуртський книжковий ярмарок, Український інститут книги, Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький арсенал», професійне медіа про книжки та культуру «Читомо» й Goethe-Institut Україна.

Участь Федерального міністерства культури та медіа Німеччини (ВКМ) у підтримці Книжкового Арсеналу 2024 підкреслює глибину культурного обміну та співпраці між Німеччиною та Україною в літературній та видавничій сферах.

Ця ініціатива, що діє в рамках проекту «Обмін між німецьким та українським літературним та видавничим секторами», є свідченням постійного прагнення сприяти культурному діалогу та взаєморозумінню між двома націями.

Основна мета цього проекту є багатогранною, вона спрямована не лише на сприяння діяльності українських авторів, видавців та медіа-професіоналів, але й на формування надійної бази знань та поваги до української культури та історії в Німеччині. За допомогою низки спеціальних проектів та ініціатив, цей проект прагне подолати мовні, культурні та географічні розбіжності, сприяючи змістовній взаємодії та обміну між літературними спільнотами в обох країнах.

Центральне місце в реалізації цього проекту займає Асоціація німецьких видавців і книготорговців (Börsenverein des Deutschen Buchhandels), яка працює у тісній співпраці з такими ключовими інституціями, як Франкфуртський книжковий ярмарок, Український інститут книги, Національний культурно-мистецький музейний комплекс «Мистецький Арсенал», професійне книжково-культурне медіа «Читомо» та Goethe-Institut Україна.

Спільні зусилля підкреслюють ключову роль, яку відіграє культурна дипломатія у зміцненні двосторонніх відносин і сприянні міжкультурному діалогу. Вона сприяє обміну літературними творами, ідеями та поглядами, ця ініціатива не лише збагачує культурний ландшафт обох націй, але й сприяє більшому взаєморозумінню. Оскільки літературний і видавничий сектори продовжують розвиватися, такі ініціативи служать життєво важливими провідниками для сприяння співпраці, творчості та міжкультурному діалогу в глобальному масштабі.

Минулого 2023 року, незважаючи на військовий стан, Книжковий Арсенал відбувся і його відвідали, за даними офіційного сайту, 28.000 людей. Проте Фестиваль зазнав змін – трохи зменшились масштаби. Але, незважаючи на ці обставини, принципова структура Книжкового Арсеналу залишилась без змін: програмна частина та книжковий ярмарок з відповідними тематичними секціями.

Операторами секцій стали незалежні київські книгарні: секцію «Художня література» презентувала книгарня «Книжковий Лев», секцію «Нонфікшн» — книгарня «Сенс», секції «Дитяча книга», «Комікси та графічна проза» — книгарня «Закапелок», секцію «Арткнига» — Довженко-Центр, а секцію «Книга про російсько-українську війну» — муніципальна книгарня «Сяйво книги». «Коли все має значення» — фокус-тема XI Книжкового Арсеналу. Кураторка фокус-теми — Наталя Гуменюк[28].

Візуальна складова фестивалю була представлена 7 виставковими проєктами. Окрім цього, відвідувачі мали змогу відвідати виставку «Форми присутності» у правому крилі Мистецького арсеналу та виставку «(про)мови», яку представила Лабораторія сучасного мистецтва «Мала Галерея Мистецького арсеналу».

Традиційно у просторі та в програмі Фестивалю можна було оглянути проєкти за участі ілюстраторів, дизайнерів та шрифтарів — зокрема, була представлена стіна #ОБОЛОНЬЯ з промо-постерами українських ілюстраторів, а також Вітрина ілюстраторів в Музейній крамничці Мистецького арсеналу.

Понад 200 гостей взяли участь у подієвій частині XI Книжкового Арсеналу. На сценах Фестивалю звучали голоси українських та міжнародних гостей, серед яких: Павло Хазан, Остап Сливинський, Віталій Портников, Дмитро Кулеба, Вікторія Амеліна, Артем Чех, Ірена Карпа, Олександра Коваль, Оля Русіна, Мар'яна Савка, Павло Вишебаба, Олександра Матвійчук, Тімоті Снайдер, Гванца Джобава, Пітер Померанцев, Вейн Джордаш, Ектор Абад Фасіолінсе, Іван Крастев, Дайва Чепаускайте, Петер Краус фон Клефф, Радован Ауер, Раті Муджірі та інші громадські та культурні діячі/ки, військові, політики/ні, письменники/ці, поети/ки, видавці/чині, дизайнери/ки, ілюстратори/ки, журналісти/ки, філософи/ні, перекладачі/ки, правозахисники/ці, режисери/ки, музиканти/ки, підприємці/ниці тощо. У перший день XI Книжковий Арсенал відвідав Президент України Володимир Зеленський та Перша леді Олена Зеленська.

Сім подій минулорічного Книжкового Арсеналу були підготовлені та проведені спільно з медіапартнером Фестивалю — Радіо Культура.

Медіасервіс MEGOGO ексклюзивно транслював 2 події першого фестивального дня XI Книжкового Арсеналу. Команда Фестивалю зробила відеозапис вибраних подій, зокрема, подій фокус-теми «Коли все має значення», а також лекції Віталія Портникова «Пам'ять кривавих земель» (із сурдоперекладом) й дискусії «Наш Крим: на сторінках книжок». Відеозаписи подій можна переглянути на YouTube-каналі Книжкового Арсеналу.

Отже, Книжковий Арсенал як інструмент популяризації і промоції читання є дуже важливим аспектом, зважаючи на його масштаб, вплив та міжнародний характер. Цей захід створює унікальну платформу для спілкування між авторами, видавцями, книгарнями та читачами, сприяючи розширенню читацької аудиторії та стимулюючи інтерес до книжкової культури.

Перш за все, Книжковий Арсенал надає можливість широкому колу видавців та книгарень продемонструвати свої видання, що сприяє доступності книг для читачів та підвищенню літературної грамотності. Багатофункціональні секції та програми, такі як «Арткнига», «Художня книга», «Нонфікшн», «Література для дітей і підлітків», «Мальовиси», створюють унікальну атмосферу для культурного обміну та взаємодії, а також дозволяють охопити різні верстви населення за віковим фактором, а також фактором особистих інтересів та вподобань.

Додатково, фокус Книжкового Арсеналу на книгах про війну та виданнях, створених ветеранами, підсилює його роль у формуванні свідомості про важливі суспільні та історичні питання. Цей аспект важливий для збереження пам'яті та висвітлення реалій сучасного життя.

У цілому, Книжковий Арсенал виступає не лише як майданчик для презентації книжкової продукції, але й як інструмент активного спілкування, взаєморозуміння та розвитку читацької культури. Його важливість полягає в тому, що він стимулює інтерес до читання, сприяє розширенню читацького

загалу та підвищенню рівня літературної грамотності, що робить його важливим інструментом у формуванні освіченого суспільства.

Висновки до розділу 3

У цьому розділі була проаналізована роль сучасної української книги в контексті відродження національної культурної пам'яті.

У першому підпункті були розглянуті виклики, з якими стикається сучасна книжкова індустрія у збереженні культурної пам'яті. На основі результатів інтерв'ю з представниками книжкової сфери встановлено ключові проблеми та виклики, що виникають у цьому контексті.

Другий підпункт був написаний теж на основі інтерв'ю з представниками книговидавничої справи, де вони описують можливі заходи щодо підтримки книговидавництва в Україні на основі аналізу та врахування сучасних викликів та потреб суспільства.

У третьому підпункті була проаналізована діяльність Українського інституту книги та Мистецького Арсеналу як показник сучасного стану книжкової індустрії. На основі їх офіційних джерел були визначені основні заходи та ініціативи, спрямовані на підтримку та розвиток української книжкової сфери.

Отже, в даному розділі було проведено аналіз сучасної книжкової індустрії та встановлено роль української книги у збереженні національної культурної пам'яті. Запропоновані заходи щодо її підтримки та розвитку спрямовані на забезпечення довгострокового відродження та розвитку української книжкової сфери.

ВИСНОВКИ

У даній бакалаврській роботі було проведено комплексне дослідження ролі української книги у збереженні національної культурної пам'яті та формуванні національної ідентичності. Робота розкрила важливі аспекти цього питання через аналіз теоретичних концепцій, методів дослідження та сучасних тенденцій української книжкової сфери.

Завдання, що ставилися до даного дослідження продемонстровані у трьох написаних розділах.

У першому розділі було висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження української книги у збереженні національної культурної пам'яті. Вивчення робіт Моріса Альбвакса, Яна Ассмана, Любові Дубровіної та інших дослідників дозволило виявити різноманітність підходів до розуміння колективної пам'яті та її впливу на формування культурної ідентичності. Дослідження показало, що тема ролі української книги у формуванні національної ідентичності має значний потенціал для дослідження: існують вже деякі дослідження та публікації, проте більш глибоке та комплексне дослідження цієї теми є важливим для розуміння сутності української ідентичності та її вираження через книгу. Також розділ розкрив ключову термінологію – такі поняття як «історична пам'ять», «національна пам'ять», «українська книга» т. д., що використовувались протягом усієї роботи.

У другому розділі розкрито сутність феномену української ідентичності та її вираження через книгу, а також визначено функції української книги у збереженні культурної пам'яті. Проведений аналіз джерел різносторонньо розкрив сутність феномену, а також підтвердив важливу роль книги у формуванні національної ідентичності та сприяв нашому кращому розумінню її значення у збереженні культурної пам'яті та розвитку українського суспільства. Разом із визначенням та описом функцій української книги, з цього розділу випливає висновок, що книга є необхідним інструментом у формуванні, розвитку та збереженні національної ідентичності, відкриваючи українцям дорогу до багатства їхньої культурної спадщини та сприяючи у збереженні

національної самосвідомості. Книги, як носії знань, ідей та історій, є ключовим інструментом у розширенні розуміння своєї культурної спадщини та історії для українців. Вони дозволяють зберегти та передати через покоління той дух та культурний багаж, які визначають ідентичність нації.

У третьому розділі були проаналізовані сучасні виклики для збереження культурної пам'яті через книгу, розглянуті заходи щодо підтримки та розвитку української книги, а також проаналізовано діяльність Українського інституту книги та Мистецького Арсеналу як показник сучасного стану книжкової індустрії. Розділ написаний на базі інтерв'ю, зустрічей, спілкувань з відомими представниками книговидавничої сфери, наприклад Віктор Круглов, Мар'яна Савка і т.д. Отже, згідно проведеного аналізу, до проблем вказаної сфери книговидавці відносять недостатність книгарень з достатнім вибором україномовних книг, велику кількість піратства, але наймасштабнішою проблемою вважається відсутність у суспільства бажання та мотивації читати. Також досліджено запропоновані книговидавцями заходи щодо підтримки та розвитку. Вони мають на меті забезпечення стійкого та продуктивного розвитку української книжкової сфери на довгострокову перспективу: оновлення асортименту, підтримка авторів, налагодження колективної праці і вироблення єдиної стратегії розвитку в межах професійної спільноти, підтримка малих книгарень тощо. Отже таким чином розділ продемонстрував, що зникнення «традиційної» паперової книги майже неможливе, але необхідно докласти зусиль для підтримки та розвитку книжкової індустрії.

Аналіз діяльності Українського інституту книги та «Книжкового Арсеналу» проведений на базі офіційних даних з веб-сайтів, де вказані установи описують анонси подій, а згодом і результати. На основі цієї інформації ми можемо зробити висновок, що ці організації роблять все можливе для просування і популяризації української книги, не лише в межах України, а й за кордоном. Активність цих установ показує позитивний вплив на сучасний стан книжкової індустрії в Україні, зокрема за допомогою проведення

різноманітних культурних заходів та проєктів, які сприяють розвитку книжкової культури.

У цілому, робота висвітлила значущість української книги як важливого елементу у збереженні національної культурної пам'яті та формуванні національної ідентичності. Результати дослідження можуть бути корисними для подальшого розвитку української книжкової сфери та сприяти збереженню та розвитку національної культурної спадщини. Дане дослідження покликане не лише прослідковувати, але й спонукати до звернення уваги про роль книги в історичних процесах та національній самоідентичності. Серед подальших перспектив дослідницької роботи в даному напрямку є більш детальне вивчення феномену книги в галузі культурології, музеєзнавства, історії. Це дозволить більш фахово осмислити й проаналізувати історичний, культурний та соціальний впливи книги на формування національної ідентичності та на життя суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубровіна Л. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 3-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2017_1_3.
2. Кирилюк О. Українські національна ідентичність, національна пам'ять та національна резистентність. «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті»: зб. наук. праць за мат. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю, 11-12 червня 2020 року. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 226–229.
3. Іскаков С. Механізми взаємодії державних інститутів і громадських організацій у формуванні історичної пам'яті українського народу. Київ, Національний авіаційний університет, 2021. 136 с.
4. Лозко Г. Українське народознавство: вид. 5-те, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 512 с.
5. Черепанова С. О. Філософія родознавства : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 460 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Москва: МЫСЛЬ, 1990. 613 с.
7. Кулієва Т. В. Науково-дослідна діяльність національної наукової медичної бібліотеки України. *Бібліотека у сучасному інформаційному просторі: проблеми та перспективи (до 100-річчя бібліотеки Університету Ушинського)* : тези доповідей Всеукр. наук-практ. бібліот. конф., 17 листоп. 2022 р. Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2023. С. 28-32.
8. Ассман А. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті (Серія «Зміна парадигми»; вип. 15) : монографія. Київ: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleida_Assmann/Prostory_spohadu.pdf

9. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в культурах древности. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 368 с.
10. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас 2005. 2-3. (40-41).
<http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.htm>
11. Етнографія України: навч. посіб. вид 2-ге / за ред.: проф. С. А. Макарчука, Львів: Світ, 2004. 520 с.
12. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
13. Вілсон, Е. Українці: несподівана нація. Київ : «К.І.С.», 2004. 378 с.
14. Мащенко О. П. Футурологія книги. Тези до диск. *Поліграфія і видавнича справа*. 2006. № 43.
15. Родигін К. М. Феномен книги в контексті постгутенбергівської епохи та Нового Середньовіччя. Донецьк, Вісник Донецького національного університету. 2016 р.
16. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры. Київ: Ніка-центр, 2004. 432 с.
17. Эко У. От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko/Int_Gutten.php
18. Эко У. Не сподівайтесь позбутися книжок. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 256 с.
19. Емелин В. А. Гипертекст и постгутенберговая эра. URL: <http://emeline.narod.ru/hipertext.htm>
20. О. М. Любовець Національна пам'ять в Україні: регіональний аспект Національна та історична пам'ять, 2013. Вип. 6. С. 117-125. URL :http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_6_13
21. Українська книжкова революція: чого вимагати від держави і що робити для виживання ринку. Chitomo: веб-сайт.

URL:<https://chytomo.com/ukrainska-knyzhkova-revoliutsiia-choho-vymahaty-vid-derzhavy-i-shcho-robyty-dlia-vyzhyvannia-rynku/>

22. Віктор Круглов «Дісней нашому покупцю вже нецікавий». Chitomo, веб-сайт. URL:<https://chytomo.com/disney-nashomu-pokuptsiu-uzhe-netikavyj-viktor-kruhlov-pro-novi-vydavnytsi-realii/>
23. Ірина Семенята. Брак паперу, знищені друкарні та «ренесанс» української книжки. Як війна вплинула на видавців. Стаття. URL:<https://detector.media/rinok/article/209315/2023-03-24-brak-paperu-znyshcheni-drukarni-ta-renesans-ukrainskoi-knyzhky-yak-viyna-vplynula-na-vydavtsiv/>
24. Роман Мельник Уряд схвалив «Стратегію розвитку читання» в Україні на десятиліття URL: <https://detector.media/infospace/article/208653/2023-03-06-uryad-skhvalyv-strategiyu-rozvytku-chytannya-v-ukraini-na-desyatylittya/>
25. Книжкова сфера в Україні: проблеми URL:<https://kyivdaily.com.ua/knizhkova-sfera/>
26. Офіційний веб-сайт Українського інституту книги URL: <https://ubi.org.ua/uk>
27. Офіційний веб-сайт Суспільне Культура URL:<https://suspilne.media/culture/>
28. Офіційний веб-сайт Книжкового Арсеналу URL:<https://book.artarsenal.in.ua/pro-nas/istoriya-festyvalyu/>